

Arian Rajh

Matoševa 15
Zagreb

POSTMODERNA ARHIVISTIKA: UVODNA PITANJA

UDK 930.25.01

Pregledni rad

Ovaj članak obrazlaže odnose postmodernosti i arhivistike u teoriji i svakodnevnom radu na kulturnim materijalima u širem smislu. Što je postmoderna i koja su moguća arhivistička stajališta prema njoj? Prikazuju se teze najrelevantnijih autora uz komentar polazišta, argumentacije i znanstvenog utemeljenja suvremenoga tržišta ideja te se potiču određena pitanja iz arhivističke perspektive. Člankom se ukazuje na odnos postmoderniteta spram moderne znanosti, epistemološke tradicije i prijašnjih pokušaja legitimacije znanja. Prva cjelina pokazuje konstrukciju moderne arhivistike, druga cjelina obuhvaća implikacije njezinih načela, a treća je cjelina orijentirana na današnju legitimaciju institucija. Svaka cjelina predlaže drugačije pristupe od trenutno dominantnih. Poznavanje utjecaja moći omogućuje propitivanje uloge arhiva u suvremenom društvu i mjesta arhivistike u sustavu znanosti. Svijest o epistemološkoj izgrađenosti načela potiče drugačije razumijevanje utvrđenih jedinica te skreće pažnju arhivista prema gradivu kao kulturnom znaku koji se tumači iz suvremenih okolnosti. Konačno, naznačena je mogućnost vlastite legitimacije diskursa i utemeljenja politike arhiva usporedno s raspoloživim tehnologijama. Postmoderna promatra arhive u njihovoj suvremenosti.

Ključne riječi: *postmoderne teorije, kulturalni arhivi, arhivi i moć, dekonstrukcija stvaratelja, arhivski znak, legitimacija arhivistike, politika arhiva*

Postmoderne teorije prilično je teško koherentno sažeti iz dvaju razloga. Prvi je razlog tomu da bi to bila nasilna ili barem tržišno neodrživa idealizacija. Ovaj članak nije opis svih mogućih pristupa koji trenutno postoje na tržištu ideja, na bilo koji način povezanih s arhivističkom teorijom i praksom. Arhivistika je pogodna za najraznovrsnije mentalne i tehničke postmodernitete zbog dvostrukog odnosa s tradicijom koji pruža mogućnost odmaka od nje, na temelju prihvaćanja najnovijih koncepata, metoda i tehnoloških dostignuća. Najveće nagnuće za tematiziranje postmodernih teorija u arhivistici je taj nesrazmjer uvriježenoga mišljenja i raspoložive tehnologije, što onda navodi na propitivanje pojedinih kategorija ovoga područja. Povijesno konstruirane arhivističke kategorije i tradicionalna načela ugrađena su u svakodnevni rad na kojem se prelama arhivsko-tehnološki neksus. Uči u odnose zavisnosti arhivističkih kategorija o društvenim potrebama, epistemološkoj povijesti i politici vezanoj uz znanje i tehnologiju, imalo je za posljedicu provalu beskonačnoga

niza pitanja na koja nije bilo moguće odgovoriti na jednom mjestu. S druge strane, neke su postmoderne teorije međusobno neuskладive ili previše široke. Bilo je primjerenije dati opis relevantnih autorskih pozicija, njihovu razliku u odnosu na prethodne te naznačiti mogućnosti i potrebe koje se pojavljuju u krugovima širim od akademskih. Teorijski impulsi od kasnih 60-ih godina 20. stoljeća nadalje, pokazali su se naročito korisnim tumačem suvremenih društvenih zbivanja koja su se izmicala postojećim znanstvenim aparatima i tražila njihovo nadilaženje. Međutim, kritika nije nipošto raskol s postojećim *akumulacijama* i proturječjima znanja jer ih istodobno priznaje svojim referiranjem na njih. Moglo bi se reći da su arhivske institucije realizirane metafore akumulacija znanja, a ujedno i mjesta što okupljaju buduće navode znanstvenih radova i buduće tradicije. Njihov značaj i ulog u društvenim zajednicama postaje predmetom rasprava, a da bi se shvatilo o čemu se govori, potrebno je upoznati se s današnjim znanstvenim i kulturnim promjenama. Umjesto prekida odnosa, suvremene imaginacije relativiziraju znanstvena dostignuća ponovnim pregledom idejnog kanona i svakodnevnih praktičnih načela za koja se pretpostavljalo da su njegova primjena. Dekonstrukcija prati i obrnuti proces rasprostiranja metafora iz svakodnevnog u znanstveni govor. Oba procesa uzrokuju semantičke otklone koji su prisutni i u arhivističkom pojmovniku. Suvremenost složenije promišlja svoj intelektualni razvoj, uočavajući da postoje pojmovi koji su promašili prvobitne okvire referencije. Prvi pomaci razgradnje osnovnih načela helenske, kršćanske i kartezijansko-kantovske znanosti staroga kontinenta dogodili su se imanentnim osporavanjem velikih filozofskih sustava u drugoj polovini 19. stoljeća.¹ Ono što znamo podjednako je konstruirano komunikacijom i otklonom od pretpostavljenoga razumijevanja, tako da svaka hegelijanska antiteza nije nužno put prema novoj kognitivnoj etapi. Opća teorijska inovacija cijelog 20. stoljeća bili su postupni pomaci prema shvaćanju uloge jezičnoga znaka u razumijevanju realnosti, a arhiv možemo promatrati u tom smislu pod pretpostavkom da korisnicima nešto govori i zajednici nešto znači. Strukturalna lingvistika i strukturalizam kao skup metoda interdisciplinarno su utjecali na druge znanosti, s tim da su ipak ostali unutar onih granica koje su transgresivno prokazivali. Semiotika se pokazala primjenjivom na brojne značenjske prakse u koje se ubrajaju i arhivi. Dekonstrukcija se javlja kao značajniji postmodernizam – uvid u novo područje zabranjene zemlje, u pismo koje tradicija prezire, a upotrebljava uz nemogućnost korigiranja te nepravde prema tekstualnoj baštini. Druga zapreka sažimanju postmoderne teorije uočava se deridaovskim pitanjem zašto bi taj sažetak bio čitan kao normativno polazište, ako se ne mogu isključiti suprotne interpretacije unutar znanstvenoga diskursa. Svaki sažetak mora biti privatn jer je po definiciji zaokružen, konačan i ne dopušta reakciju. Postmoderna teorija ostavlja stvari otvorenima.

¹ "Korijeni povijesnog zbivanja XX. st. sežu natrag u XIX, točnije, upućuju na jedan ne-kronološki nego povijesni "datum": na Hegelovu filozofiju i njezin raspad. ... Kao završetak jedne epohe mišljenja, Hegelov je sistem u isti mah značio odlučnu raskrnicu povijesti i budućnosti ...", u: Pejović, Danilo. *Suvremena filozofija zapada*. MH, Zagreb, 1999., str. 7, 8.; "Najdublje je u taj proces prokrio Nietzsche svojom nepobitnom dijagnostikom europske bolesti kao *nihilizma* ... Filozofija druge polovine XIX. i početka XX. st. u cjelini sama sebe razumije kao mišljenje krize i težeći da prodre u njezin iskon, traži izlaz iz nje ..." (Pejović, isto, str. 8). O sistemima i metafizici usp. također Pejović, D. *Oproštaj od Moderne*. MH, Dubrovnik, 1993., str. 37–41.

Iskorištena formula nemogućega početka (u Curtiusovu smislu)² naznačuje nekoliko, sad već prerađenih znanstvenih stavova koji su odredili postmoderne. Neki autori u njoj vide novi povijesni period, drugi stanje u kojem se svijet zatekao, intelektualnu modu ili pak odbacivanje ideje uma (Habermas).³ Sve su skupine učestvovala u znanstvenom prihvaćanju, discipliniranju i populariziranju pojma.⁴ Kritičari postmoderne preduhitri su njezinu trivijalnu primjenu, a upravo je Habermas pridonio dodatnoj anticipaciji rasprave, nakon što su njegovi frankfurtovski prethodnici učinili retrospektivnu kritiku negativnih aspekata modernoga razdoblja. Dakle, tematiziranje postmoderne nadilazi disciplinarno i područno zatvorene diskusije. Ovime se mogu nagovijestiti postmoderne rasprave u arhivistici, koja je otvorena utjecajima različitih diskursa i različitih teorijskih pristupa njezinim fenomenima, što se primjećuje u objavljenim člancima koji pokušavaju arhivistiku usmjeriti. Možda postmoderne nije najproduktivnije razmatrati kao dodatni povijesni period, ne zato što suvremenost ne bi mogla biti dijelom povijesti u nastanku, nego zbog činjenice da zaključci o više-manje pravilnim ili očekivanim izmjenama perioda pripadaju samo pojedinim odijeljenim područjima, kao što su filozofija, povijest ili umjetnost. Unatoč Curtiusovu formulaičnom uvodu koji priziva antiklasičnost postmoderne, današnja ponovljena nesigurnost nije rezultat povijesne nakane, već kompleksnih kulturnih, društvenih, političkih i inih čimbenika. Na novo razdoblje navikli smo gledati kao na novu razinu, stoga postmoderna nije razdoblje u tom smislu. I dalje postoji elementarna nepismenost, i dalje se nesuptilno gladije. Što se onda time misli?

Danas se **postmoderna** pretežno rabi za opis vremenski bliskih, iako ne nužno određenih pojava opisanih u diskursima znanosti, ideologije i umjetnosti. Postmoderne pojave u osobitom su odnosu prema naslijeđu jer se ne iscrpljuju u osporavanju modernosti, nego je tumače, kako bi pokazale njezinu kulturnu proizvedenost i neutralizirale moderno načelo razuma kojim su bile naglašene samo neke ljudske dimenzije. Mnogi relevantni autori napominju da prefiks *post* ne denotira drugi dio pojma postmoderne: prije sagledavanje unatrag, nego nadvisivanje vlastitih pozicija⁵

² Curtius, Ernst R. *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Naprijed, Zagreb, 1998. Curtiusovi *toposi* kao "pomoćno sredstvo za izrađivanje govora" (str. 79), "dobivaju novu funkciju: postaju klišejima" (str. 80). Određene vrste toposa u literaturi nastale su zbog kompleksnosti tematike koja se pokušava predložiti čitatelju. Početak članka aludira na Curtiusa zbog slične sadržajne situacije; dodatno usp. s toposom neizrecivosti (str. 176) i uvjeravanjem o autorovoj nesposobnosti koje se služilo u predgovorima (str. 440).

³ Habermas, Jürgen. *Filozofski diskurs moderne*. Globus, Zagreb, 1988. Usp. postmodernisti na str. 8–10; za daljnje pod-teme članka usp. Habermasova tumačenja Derridaa i uma na str. 163–169, Foucaulta i filozofije subjekta na str. 255–261.

⁴ Postmoderne su pojmovno genealoški obradili (genealogija kao metoda potječe u ovom smislu od francuskog filozofa Michela Foucaulta) razni prikazi, a u hrvatskom prijevodu najkonciznija se informacija može naći kod Welscha koji navodi zapis Pannwitzove simptomatične epigonske upotrebe 1917. godine kojom opisuje (nad)čovjeka. Otad se pojam koristi u umjetnosti za imenovanje određenih fenomena (u književnosti za prijelazne i trenutno prevladavajuće literarne tendencije, u arhitekturi se pojam dodatno razradio, što je onda opet ugrađeno u diskurs znanosti o književnosti); u znanosti (sociologija se rano služi njime, a filozofija od Lyotardova rada iz 1979), te u kolokvijalnom govoru. U: Kemper, Peter (prir.). *Postmoderna ili borba za budućnost*. August Cesarec, Zagreb, 1993., str. 10–23. Za razlikovanje značenja pojma v. Kalanj, Rade. *Ideje i djelovanje*. Hrvatsko sociološko društvo i zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2000., str. 205. Danas se pojam *postmodernosti* raslojava na nekoliko inačica, s time da se *postmodernizam* pretežno koristi za opis pojava iz (primijenjeno-) umjetničkog područja, a *postmodernitet* ima šire društveno značenje, op. A. R.

⁵ U pismu J. Blauu, Lyotard objašnjava prefiks *post-* kao "proces u smislu *ana-*, proces analize, anamneze, anagogije i anamorfoze, koji elaborira »početni zaborav.« (v. Lyotard, Jean-François. *Postmoderna protumačena djeci*. August Cesarec i Naprijed, Zagreb, 1990., str. 109). To mjesto prenosi i

koje se pokazuju kao neuvjerljivo prononsirana apoteoza čovjeka. Kako se onda postmoderna **odnosi prema modernom periodu (I)**? Robert Hollinger modernost je opisao, u skladu s općim mišljenjem, kao vrstu društva u kojoj veliku ulogu imaju znanosti o čovjeku i prirodi, a obilježena je događajem prosvjetiteljstva iako se njeni počeci različito navode.⁶ Tip modernosti koji se danas revidira zasnovan je na vjerovanju u jednakost svih ljudi i znanjem uređen pravedan poredak. Postmodernisti smatraju da je ideja jednakosti izokrenuta u tiranije, podčinjavanja i isključivanja različitog mišljenja i načina života. Većina autora koji se odlučuju modernost odriješiti od neutralno prihvaćenih pojava zadržavaju se na različitim primjenama filozofski izvedene ideje jednakosti te pozitivnoga vjerovanja u svemoguću i objektivnu znanost. Takvim modernističkim iskazima obilježene su arhivske institucije i diskurs unutar njih. Kanonski su primjeri takve znanstvene ideologije u arhivistici Jenkinsonovi pogledi na arhive kao administrativne nusproizvode i njegovo izbjegavanje selekcije u arhivima zbog težnje za apsolutnom objektivnošću. No, baviti se arhivistikom samo po sebi uključuje nekakav subjektivni izbor koji se pretpostavlja vrijednim. Činjenica koja pobuđuje zanimanje protuslovlje je filozofski utemeljenoga homogenog i sustavnog poretka s partikulacijom na zasebna, pretežno nespekulativna znanstvena područja. Primjena modernih filozofskih ideala zbilja se usporedno s razvitkom onih znanosti za koje se pretpostavilo da mogu skupno obuhvatiti život na objektivnan način, ali i isključivanjem iz znanstvene zajednice svih onih koji nisu institucionalno potvrđeni, te uporabom stečenih spoznaja u nedeklarirane svrhe. Postmodernisti ne traže nova načela kojima bi znanost postala posve pravedna, etički čista ili lišena uloge potporna društvenih poredaka. Takvo što nije moguće. Pitanje postmoderne ne iziskuje eksplikaciju koja bi ispravila sve nepravilnosti nastale u razdoblju u koje se vjerovalo, već traži prešućene pretpostavke koje su se pokazale zbiljskima i kompleksne odnose koje je moderni odgovor prikrio. Danas više nije moguće djelovati prema uniformnim idejama–vodiljama, pa se onda traži širi obzor argumentiranja i razumijevanja. Znanost je bila u svojoj povijesti ovisna o društvenim odnosima i kulturi više nego što se to pretpostavlja. U tom smislu Barry Smart navodi kako su *jučerašnje moderne rezolucije izvor današnjih modernih problema*.⁷ Bilo bi pogrešno suprotstaviti postmodernu samo stoljećima od Francuske revolucije naovamo, tako da ona propituje cijelu predaju dominantne zapadne misli i njezinih mijena. Kad se općenito spomene arhiv, prvo pomislimo na onu kategoriju institucija koji žive od tradicije. Iz toga se primjećuje da je **odnos spram tradicije (II)** u pogledu arhiva iznimno kompleksan. Suvremeni odnos s tradicijom, koja je dovela do modernoga perioda, odvijao se u relativiziranju postavaka

R. Supek, uz komentar upotrebe anamneze i kanoniziranih teorija koje se uz anamnesis, ideju/osjetilnost i subjekt povezuju: "Ono što omogućava teorijsko osmišljavanje je upravo činjenica da postmodernizam nije više zarobljen »historijom« i da se može ravnodušno i neutralno odnositi prema modernizmu. On je već u posjedu one objektivnosti kojoj modernizam, zbog svoje subjektivistički pune angažiranosti, nije bio dorastao." (v. Supek, Rudi. *Modernizam i postmodernizam: proturječan čovjek kao utemeljenje: ogleđ iz fundamentalne antropologije*. Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 1996., str. 212 i 213).

⁶ Hollinger, Robert. *Postmodernity and the social sciences: a thematic approach*. Sage Publications, Thousand Oaks, London and New Delhi: 1994., str. XIII- 21. Alan Swingewood opredjeljuje se za nekoliko osnovnih značenja pojma među kojim je i društveno-povijesno, "Modernity as a sociological-historical category closely linked with the Enlightenment 'project' of science and human progress, in wich the growing autonomy of knowledge and cultural forms the basis of change.", v. Swingewood, Alan. *Cultural theory and the problem of modernity*. Palgrave, Houndmills, Hampshire and New York, 1998., str. 140.

⁷ Smart, Barry. *Postmodernity*. Routledge, London and New York, 1993., str. 96. Smart promatra modernost djelomično u znaku post-prosvjeteljskoga razvoja zapadne civilizacije i racionalizacije koja je potrla neuskладive kulturne tvorbe. Prema takvom shvaćanju, postmodernost *reafirmira* potisnute, utjecajne ili manje utjecajne orijentire prema kojima ljudi promišljaju i djeluju, usp. isto na str. 88–91.

dosad neosporivih spoznaja te u dokazivanju da one uvelike ovise o retorici kojom se nameću znanstvenim zajednicama. Misaona dostignuća prikazivala su se kao posve prirodne spoznaje, bez obzira na činjenicu da su ona djelomično kulturnom pripadnošću uvjetovan odgovor na uvijek prethodna pitanja. Kako postmodernizam dovodi znanstvene pojmove u vezu s kulturom, tako i prozire tradicionalne pojmove kao pokušaj kulturnih negacija i samonadilaženja u zamišljeno područje prirode. Pojam koji biva tako uzvišeno negiran prestaje se propitivati te bez zapreka ulazi u razna intelektualna i praktična područja, na što upozorava dekonstrukcija. Postmodernom kontekstualizacijom ukazuje se na predodžbe koje su poslužile ujednačivanju gledišta na neke moderne pojave. Shodno tomu, kod pojava industrije i tehnologije nije se uzimalo u obzir njihovo relativno trajanje, nego su se podrazumijevale kao normalna dostignuća svrsishodnoga razvoja.⁸ Ipak, sve brže izmjene generacija tehnoloških artefakata utjecale su na shvaćanje razvoja, zbog inovativnosti koju je postalo teško pratiti. David Lyon, objašnjavajući razliku između još teleološkoga postindustrijskog koncepta, prema kojem bi računalne tehnologije pravocrtno usmjeravale društvo, te postmoderniteta gdje su iste naznačene kao otvorena mogućnost, opisuje drugi fenomen pomoću četiri bitne odrednice. Kapitalizam kao supremacija koju tehnološki rast nije dokinuo jer o njoj ovisi, decentralizacija koja ne smanjuje učinkovitost vršiocima moći, medijska izgradnja stvarnosti, i konačno, potreba za kritikom.⁹ Za Fredrica Jamesona suvremena je konstanta *multinacionalni kapitalizam* koji određuje tehnološki rast. Veze kapitalizma i tehnologije realiziraju se od metaforičkih do najevidentnijih. Paradigma komunikacije odnosi se na (ekonomski, intelektualni i drugi) kapital koji se u većoj mjeri prenosi, kompenzira, preusmjeruje, razmjenjuje i arhivira u nadležnim institucijama. Unatoč tomu, tehnološki razvoj koji prati današnjicu nije isključivi uzrok znanstvenih promjena, nego potencijal iskoristiv za veće sudjelovanje građana u *javnoj stvari* no ikad prije. Tehnologijom možemo smatrati sve trenutno dostupne načine rješavanja nekoga i nečijega problema bez obzira na to tko ga rješava. Ambivalentan stav prema tehnologijama potječe iz mogućnosti njihove različite uporabe. U užem i širem smislu ona se može politički iskoristiti ili iza nje stoji neka **politika (III)**, tako da je kod tog problema potrebno sagledati razloge njezine upotrebe i vidjeti na kojim sve obećanjima i opravdanjima ona počiva. Prije nego što to učinimo, spomenimo da se promijenio značaj kulture u uvjetima ekspanzije kapitala i tehnologije. Jamesonov je doprinos nadolazećim raspravama promišljanje kulture kao tvorbenog čimbenika suvremene stvarnosti, za razliku od kulture u modernoj epohi.¹⁰ U društvu koje više ne

⁸ Danilo Pejović smatra da je vjera u napredak osnovno obilježje moderne, napominje da potječe od kršćanske eshatologije, v. Pejović, D. *Oproštaj od Moderne*. MH, Dubrovnik, 1993., str. 194.

⁹ Lyon, David. *Postmodernity*. University of Minnesota Press, Minneapolis: 1994., str. 51–53.

¹⁰ Odnos moderne i postmoderne usp. sa Jamesonovom kritikom dubinskih modela v. Jameson, Fredric. *Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma*. U: Kuvačić, Ivan; Flego, Gvozden (ur.). *Postmoderna – nova epoha ili zabluda*. Naprijed, Zagreb, 1988., str. 193–210. Modernitetu su bili svojstveni filozofski i znanstveni dubinski modeli promišljanja stvarnosti koji su funkcionirali na temelju binarnih opreka. Hermeneutički model suprotstavlja pojmove unutrašnjega i vanjskoga, pri čemu izraz "pretpostavlja neko razdvajanje unutar subjekta" (isto, str. 196). Uz otuđeni subjekt vezan je egzistencijalni model autentičnosti i neautentičnosti. Uz dijalektički model koji razdvaja bit i pojave (a može se shvatiti i kao pretpostavka predodžbe napretka tezom, antitezom i sintezom), Jameson navodi i freudovski model latentnog i manifestnog. Svaki je model davao prednost jednom pojmu, a to se dodatno primjećuje u klasičnom semiotičkom razdvajanju označenog i označitelja (no postoje i drugačije semiotičke teorije znaka). Činjenica da predmeti postaju robom osporila je shvaćanje razvijeno u ne-imanentnom diskursu o umjetnosti prema kojem subjekt svojim posredovanjem čini predmete *onakvim kakvim bi oni trebali biti*. Gubitak vjerovanja u subjekt koji ima *svoj* izraz čini ne-osobnim izraze koji su pripadali ljudima u prošlosti i koje rabimo. Time se relativizira stav prema iskorištenom tuđem izrazu, tekstu, arhivskom zapisu. Modernom čovjekovom potragom za poviješću i autentičnosti suprotstavlja se

promatra stvarnost oslanjajući se na moderne dubinske modele s pojmovnim oprekama, dogodilo se uništenje prividne kulturne autonomije naglašavanjem civilizacijske površnosti i robnog karaktera umjetnosti. Međutim, gubitak autonomije rezultirao je infiltracijom kulture u ostala društvena područja čije predmete i pojave možemo sad razumjeti kao kulturalne.¹¹ Ona nije svediva na autarkične grupacije koje pohode kazališta, nego je prisutna i sveobuhvatna varijabla. Kako se u suvremenim kulturama prevrednuje modernost, tradicija, politika i tehnologije te koje su popratne promjene u arhivistici?

I. Arhivi i konstrukcija modernoga znanja

Michel Foucault nudi integrativnu teoriju, izgrađenu pažljivim genealoškim istraživanjima pojmova koji su konstruirali ono što smatramo socijalnim dodatcima u službi zaštite građana, a zapravo su dio permanentnoga vršenja moći čije zakonitosti nadilaze povijesne. Jedan je od onih koji se u svom radu zanimaju za arhivistiku. Foucault je istraživao razvoj znanosti kao derivata racionalnosti do današnjega stadija, kroz razvoj diskursa i njihovih funkcija, razvoj institucija i njihovih zadaća te razvoj društvenih odnosa općenito. Njegov je referentni pojam *moć* kao "mnoštvo odnosa snaga koji su imanentni području u kojem se očituju i tvore njegovu organizaciju ... oslonce što ih ti odnosi snaga nalaze jedni u drugima tako da stvaraju lanac ili sistem ili pak raskorake ... napokon strategije kojima oni postaju djelatni ...".¹² Javnost je sklona gledati moć kao pravni ili moralni poredak u kojem je ona svedena na samo neke svoje mehanizme.¹³ Ona konstituira predmete kojima će se baviti tvorbom znanja o njima, pri čemu se to znanje može osloboditi ovisnosti o moći tek djelomično u povratnim diskursima. Diskursi, inače nejedinstveno tretirani kod Foucaulta, ovako postaju taktičkim elementom, a moć se onda shvaća kao društveni okvir niza strategija i protustrategija. Njihovim proučavanjem otkrivaju se nejednaki odnosi snaga u pojedinim razdobljima, čime se povijest pokazuje kao nepovezanost strateških dispozicija bez jedinstvene svrhe. Na temelju takvih uvida, društvena se povijest može prikazati kroz razne povijesti aktera i organizacija potaknutih od strane moći. U Poretku diskursa, Foucault pretpostavlja da „proizvodnju diskursa u svakom društvu kontrolira, selekcionira, organizira i redistribuira stanovit broj procedura” kontrole i raslojavanja koje čine diskurs znanstvenim, no zavisnim od moći.¹⁴ To bi značilo da nakon promjene postojećeg odnosa snaga postaje mogućim promijeniti i neka načela diskursa. Prema njegovim zamislima, arhiv u apstraktnom smislu je (a) cjelina diskursa kao skupova proizvedenih pravila akumulacijom tekstova koji su odredili jednu znanstvenu ili

intertekstualna nostalgija. Postmoderno mišljenje dubinskim modelima suprotstavlja posvemašnju površnost, impersonalizaciju izraza, raspadanje subjekta i značenjskoga lanca.

¹¹ Jameson, isto, str. 226.

¹² Nadalje: "Moć je posvuda; to ne znači da ona sve obuhvaća, već da odsvud dolazi ... Valja nedvojbeno biti nominalist: moć nije institucija i nije struktura, ona nije stanovita sposobnost kojom su neki obdareni; ona je naziv što se pridaje nekoj složenoj strategijskoj situaciji u danome društvu.", u: Foucault, Michel. *Znanje i moć*. Globus, Zagreb, 1994., str. 65.

¹³ v. Foucault, isto, str. 61, 62 i 66. Uglavnom, ono što većina uzima za moć, samo je jedan od njezinih mehanizama, no takav je (pravni) model preuzak (isto, str. 71). U pogovoru teksta, Rade Kalanj piše da „Odnos znanja i moći, odnosno poimanje znanja kao moći, leži u samom izvorištu modernosti ... Metodički se novum Foucaultova razumijevanja moći sastoji u tome što on nadilazi tradicionalnu, recimo Durkheimovu sociološku koncepciju, kao i obzorje pravnog formalizma ... Pravni formalizam pak polazi od teze da je moć uvijek zasnovana na zakonu i središnjem zakonodavnom autoritetu. Foucault drži da se time promašuje ono bitno.” (isto, str. 178, 179).

¹⁴ v. Foucault, isto, str. 116.

društvenu grupu. U odnosu prema moći, arhivi su (b) diskursivna praksa nastala u 19. stoljeću,¹⁵ na primjer zbog isključivo određenih istraživanja. Kakav je odnos arhiva prema moći – koji su razlozi doveli do potrebe za stalnim prioritetom provjere informacija o matičnoj kulturi u vremenu kad se zagovara neteritorijalna multikulturalnost? Ako se vršioći moći izmjenjuju, zašto se onda pokušava isključivo kontinuirano predočiti povijest upravnih tijela koja zapravo sudjeluju u različitim konstelacijama moći dok proizvode zapise?

Primjena fukoovskih teza na arhivistiku, pretpostavljam, rezultirala bi ovakvim upitima. Bilo bi zanimljivo ići propitivanjem zastupljenih tema unutar arhivističkoga diskursa, u smjeru koji ide prema potenciranju otvorenosti institucija – je li to pravi problem ili prividna demokratizacija gradiva koja skriva daleko opsežnije djelovanje mehanizama moći u pozadini arhiva? Moć nije samo državna uprava, već društveni i tržišni akteri koji dolaze sa svih strana, stoga nije nemoguće da se poneka informacijska blokada javnosti pokušava provući s pravom pristupa javnom gradivu. Claes Gränström preokretanjem je problema moći i njegovim utemeljenjem u potrebi kontrole državne vlasti ukazao na dio prisutne strategije.¹⁶ Budući da se ona ne iscrpljuje u opreci vlasti i građana jer se ne vrši iz jednog centra, kontrola izvršnih i zakonodavnih tijela trebala bi se nastaviti prema nižim razinama te nevladinim organizacijama i poslovnim kompanijama. Na taj način Gränström izbjegava preusko poimanje moći, a arhivska praksa time postaje svjesnija njezina rada i većeg dosega od onog koji ima pojam vlasti. Dakle, kad se pojavi prilika, moć od nje učini realno nepostojeći transgresivni problem ne bi li time okupirala javnost i odgodila ozbiljnije društvene promjene. Jedino one mogu zahvatiti konstelaciju moći. Ova strategija popraćena je dodatnom koja prave probleme banalizira, iscrpljuje podjelom javnosti ili samo prividno podupire. Njezin se postupak sastoji od dijalize na podprobleme, a podupire je administrativna podjela ustanova od kojih se očekuje rješavanje pristiglih raščlanjenih predmeta. Foucault razmatra složenost moći koja nadilazi puku *zabranu*, jer ona, suprotno tome, umnožava problem otvarajući diskusiju u mnogim diskursima pred podijeljenim auditorijem. Javnost biva opredijeljena što odvlači njezin interes, te za budno oko javnosti moć postaje nevidljiva. Međutim, iskoristivi na mnoge načine, (*taktički*) diskursi mogu služiti politici otpora, što se pokušava disciplinirati školovanjem stručnjaka, preferiranjem određenih tema u stručnim časopisima i dodjelom akademskih kompetencija. Osim na trenutne teme arhivističkoga diskursa, možemo se osvrnuti i na

¹⁵ v. Frank, Manfred. *Kazivo i nekazivo: studije o njemačko francuskoj hermeneutici i teoriji teksta*. Naklada MD i CroatiaLib, Zagreb, 1994., str. 243. Također usp. Culler, Jonathan. *Književna teorija – vrlo kratak uvod*. AGM, Zagreb, 2001., str. 13.

¹⁶ " Openness and transparency in the public sector can take various forms ... Openness and transparency can mean that meetings are open to the public or that the minutes from meetings are open. *Another way is to ensure that the citizens are guaranteed access to official documents*. A third way is that the authorities can publish a lot of information about their activities on for example their web- pages. (str. 82, moj kurziv) Access to documents is looked upon differently from country to country. Thus, the legal solutions differ... In some countries there is a difference between records and archives. Records become archives when transferred to archival institutions. In these cases, access to current records is often restricted... Access rights are not part of a system of controlling the Government and supplying the facts to the public debate on contemporary issues. It is meant to supply historians and other professionals with primary sources in their search for knowledge of the past. In this system, you usually will have an archives act governing access to these archival records. ... In the other group of states, citizens are usually granted a legal right of access not just into the archives already transferred to archival institutions but also access to current records/official documents, still kept by the authorities." (str. 83) Gränström, Claes. *Access to the current records and archives as a tool for democracy, transparency and openness of the government administration*. Hrvatski državni arhiv, Arhivski vjesnik, god. 42/1999. Zagreb: 1999.

one stalne. Mislim da su oba modaliteta arhivistike (a i b), s obzirom na isključivost pravila prakse, kao i na kontrolu uvida u informacijske resurse, povezana na polju istraživanja nacionalne kulture koja i onako kao identitet koincidira s pojavom moderne arhivistike. Iskazi raznih znanstvenika disciplinirali su se formiranjem historiografije kao privilegiranoga diskursa koji može propitati društvo pozitivističkim setom znanja. Postojeća pravila povijesnoga diskursa trebalo je poduprijeti institucionaliziranom mrežom koja je uključivala dostupne izvore, pojedine radove u znanstvenoj zajednici, pisanje udžbenika i slične procedure. Ostatci te veze istraživanja i dostupnosti danas su vidljivi u čestom argumentu da navođenje razloga istraživanja arhivskoga gradiva omogućuje učinkovitiji rad jer onda arhiv *može pripremiti relevantne izvore* umjesto cijelog fonda i zbrke koju bi opsežna dokumentacija mogla napraviti. Time je istraživač unaprijed suočen s isključivanjem onih dijelova konteksta koji su se arhivistu učinili nebitnim. Kakvu on kompetenciju ima – kad ne postoje suvremeni polihistori u svijetu know-how znanja? Kompetencija arhivista onda proizlazi iz diskurzivno prenesenih smjernica kojima je moć određivala što će se istraživati u svrhu reprezentacije nacionalnog identiteta ili drugih ciljeva za koje su postojali strateški interesi. Utjecaji na buduća istraživanja mogu se naslutiti i iz akvizicijskih strategija. Tako britanski Public Record Office temelji novi pristup selekciji zapisa na kategorijama *transparentnosti* i *partnerstva*.¹⁷ Transparentnost je strategija javne uprave, a druga se kategorija odnosi na suradnju PRO-a s vladinim odsjecima, drugim arhivima i akademskim znanstvenim zajednicama. Dvostruka je selekcija već učinjena izborom određenih zajednica i izborom tema koje zapise ujedinjuju. Privilegirane zajednice sugeriraju potencijalno vrijedne zapise za trajno čuvanje prema svom istraživačkom interesu. Akademski zajednica u pravilu izabire ono što je prije smatrano kulturom *visokih* i reprezentativnih nacionalnih vrijednosti, čime svakodnevni kulturni pluralizam manje dolazi do izražaja u izabranoj arhivskoj građi. Moć uvijek za posljedicu ima rezidualnu reakciju izvršitelja i oprez prema potrebama za istraživanjem, bez obzira na promjene društvenih uvjeta, oprez izveden iz ideje o kontinuiranoj povijesti i sugestije o neovisnoj znanosti u čija usmjerenja djelatnici mogu posve vjerovati. Odgovor na korisnikov upit u arhivu ovisi o pretpostavljenoj slici povijesti društva i o njezinim povlaštenim sudionicima. O tome ovisi i čitavi arhivi ako se povlaštene zajednice koje određuju gradivo vrijedno trajnoga čuvanja stave nasuprot drugih zajednica ili manjih grupa. Dodatno je pitanje hoće li se moć spomenutih elita obazirati na postojanje neinstitucionalnih arhiva isključenih zajednica i pojedinaca na Internetu. Pojava takvih arhiva pokazuje da marginalne skupine taktički upotrebljavaju arhivistički diskurs kako bi ukazale na svoje postojanje. Marginalne su skupine shvatile kompleksnost toga diskursa, koji prihvaća različite interese i ne iscrpljuje se samo u povijesnim istraživanjima.

Uz promjenu interesa koji je bio primarno upravljeno prema povijesti, a predodređen odnosom arhiva i moći, zbilja se i promjena same ideje povijesti. Prema fukoovskom shvaćanju neperiodične i u sebi nejedinstvene povijesti, decentrirana ukupnost društvenih snaga *djelomično* je prikaziva kao mreža prošlih i postojećih stvaratelja, uključujući i nastale arhive. Moć koja nema jedinstveno središte prožima sve arhive, one o kojima vanjska služba vodi evidencije i one koji nisu prepoznati kao takvi.

¹⁷ v. Honer, E.; Graham, S. *Should Users Have a Role in Determining the Future Archive? The Approach Adopted by the Public Record Office, the UK National Archive to the Selection of Records for Permanent Preservation*. Liber Quarterly, Munich, 2001., str. 389–393.
(<http://www.pro.gov.uk/recordsmanagement/acquisition/liber2001article.pdf>, skinuto s Interneta, siječanj 2004.)

Povijest ne uključuje samo događaje–činjenice; pisanje povijesti događaj je koji je produktivan i koji uključuje narativni i tekstualni kauzalitet zbog toga što je to pisanje o izvanjskim promjenama društva unutar određenog diskursa koji vodi naše pretpostavke jezičnim pravilima.¹⁸ Elementi povijesnog diskursa ulančane su interpretacije "praznog", istraživaču nepoznatog prostora između dviju činjenica zbog vremenskoga odmaka i razlike u mentalitetu. Budući da na interpretiranje utječu razne intencije (različite nacionalne povijesti koje se isključuju ili različita gledišta na jedan povijesni artefakt), povijesni diskurs sadržava mreže takvih lanaca koje uključuju jezične i društvene čimbenike pripadne našem vremenu, a ne vremenu događaja. Danas postoje drugačiji pristupi povijesti od onog koji je bio aktualan pri nastajanju moderne arhivistike. I dalje prisutna ideja s pripadnim korelatima u načinu promatranja događaja nije više jedino raspoloživo tumačenje povijesti u arhivističkoj praksi. Uz taj osnovni konceptualni raskorak podatci do kojih dolazimo već su interpretirani prema prijašnjim čimbenicima, a to narušava povijesnu smislenost koja se pokušava nanovo uspostaviti. Zapravo smo suočeni s nepodudarnim prikazima događaja koji bivaju upoznati, po svemu sudeći, kroz retrospektivne interpelacije moći. Nije zanemarivo da genološki utjecaji konvencija skupine tekstova na samo pisanje, institucionalni obrasci koji rad čine znanstvenim i učinci retorike na recepciju pripadaju isto tako historiografiji kao i činjenice. Foucaultovo rješenje svodi se na analitičko pisanje povijesti bez sveobuhvatnih namjera. Kontekst u kojem se iščitava aktivnost stvaratelja trebao bi biti sagledan bez nužnih smislenih relacija dvaju događaja ili barem s rezerviranim stavom prema njihovoj predestinaciji. U cijeloj su povijesti arhivi (*archeion*) bili vezani uz neku vlast, no tek je danas ta činjenica radikalizirana. Proširenjem shvaćanja utjecaja društva na znanost i institucije, arhivi su postali popularno i važno mjesto u dijagramu moći. Sličnim zahvatom u epistemološku pozadinu omogućit će se iskorak od tradicionalnog arhiviranja prema postmodernom svijetu koji se može arhivirati.

II. Arhivi i naturalizacija tradicije

Prethodni dio teksta pokazuje da znanost može ishoditi iz heteronomnih potreba moći i poretka, no postoji i "biološka" potreba kao individualno i skupno kognitivno usavršavanje. Ako je znanost (i shodne djelomične kumulacije znanja) iskoristivo propitivanje samorazumljivosti, onda je dekonstrukcija isti postupak primijenjen na intaktno uspostavljeno razumijevanje. Naturalizacija tradicije odnosi se na prikazivanje prešućenih kulturnih čimbenika kao prirodnih. U ovom se radu pokušavaju prezentirati neke osnovne zamjerke tradicionalnom mišljenju, stoga bi bilo nemoguće izbjeći Jacquesa Derridaa i rasprave koje je on otvorio. Mnogi smatraju dekonstrukciju suviše radikalnom za bilo kakvo pozitivno usmjeravanje znanstvene zajednice, no prema Christopheru Norrisu taj je "strateški obrat" očekivana kritika zapadne ideokracije. Po

¹⁸ Pisanje povijesti problematizirao je Hayden White: "Relativnost reprezentacije je funkcija jezika koja se koristi da bi se prošli događaji opisali i time uspostavili kao objekti koje je moguće shvatiti i objasniti. To je očito kad se, kao u društvenim znanostima, tehnički jezik koristi na taj način ... to je manje očito u tradicionalnim prikazima povijesnih fenomena zbog toga što se, prvo naracija smatra neutralnom »ambalažom« u koju se upakiraju povijesne činjenice ... drugo, narativne se povijesti uglavnom koriste tzv. prirodnim ili običnim, prije nego tehničkim jezicima ... i treće, pretpostavlja se da se povijesni događaji sastoje od ili da prikazuju gomilu stvarnih ili proživljenih priča koje samo treba otkriti ... Očito, ovaj pogled na povezanost povijesnog pripovijedanja i povijesne zbilje smatram naivnim ili, u najmanju ruku, pogrešno shvaćenim. Priče su, kao i činjenični iskazi, lingvistički entiteti i pripadaju diskurzu.", White, H. *Fabulacija povijesti i problem istine u reprezentaciji povijesti*. K., sv. I, br. I. Klub studenata komparativne književnosti »K.«, Zagreb: veljača 2003., str. 33, 34.

Derridau, svukupna je znanost određena kao struktura koji ima svoje *središte* – središnji pojam koji daje značenje ostalima. Središte postavlja pravila i restrikcije promjena elemenata u takvoj strukturi, dok se samo pritom ne mijenja, te Derrida zaključuje da "je središte *unutar* strukture i *izvan* nje. Središte je u središtu cjeline, a ipak, budući da središte ne pripada cjelini (nije dio cjeline), cjelina *ima svoje središte drugdje*. Središte nije središte. Pojam centriranog središta – premda predstavlja samu suvislost, uvjet je za *episteme* kao filozofije ili znanosti – protuslovni je smisao."¹⁹ Proširujući uočenu povijest filozofije, može se reći da je epistemološka povijest određena kao neprekidna djelatnost na njegovim prijevodima.²⁰ Budući da ne možemo uništiti strukturu njezinom kritikom, jer ne možemo izbrisati povijesni odnos s njom, možemo je *dekonstruirati*, to jest pokazati našu naviku na takav način promatranja, dublje implikacije toga i razloge koji su do te navike doveli. Znanost i njezin pojmovnik utemeljen na izvanjskom središtu otkrivaju svoja nedovršena mjesta, neke dijelove koji se u čitanjima čine nedorađenima i neuvjerljivima, čime se pokazuje rad retorike – znanstveni tekst uvjerava da je razradba teme u njemu prihvatljiva. Ako je znanost dijelom i uvjeravanje, mogli smo neke postavke ne prihvatiti, što navodi na promišljanje kako bi izgledali takvi poređci i što nam oni znače u odnosu na postojeće? Iako ih ne možemo odbaciti, možemo ih relativizirati te time učiniti manje ograničavajućima.

Sad se postavlja pitanje: što je *izvanjsko* središte, što se smatra prisutnim i temeljnim pojmom u arhivistici koji se onda, budući da nije moguć izravan pristup do njega, očituje u svojim *suplementima*?²¹ Što ne pripada arhivu, a određuje njegove postupke? Za zapadnu je znanost od početaka do danas karakterističan stav koji u organizaciji pojmova daje prednost jednom, uz degradaciju drugoga. Tako je povlašten instrument *misao* prisutna preko govora. Kao put do misli, u nedostatku govora rabi se pismo – ono što može biti krivo interpretirano zbog svoje podrazumijevane *esencijalne* nedostatnosti grafičkog označitelja. Derrida upozorava na artificijelnost takvog stava, jer je govor isto tako sastavljen od označitelja koji djeluju međusobnim glasovnim razlikama.²² To nije nebitno za arhivistiku u kojoj je pretpostavljena, nama nedostupna misao stvaratelja izjednačena s njegovom djelatnošću i gdje se zapis čita u pokušaju pronalaska izvršenih radnji unutar zacrtanog okvira referencije. Slijed pisma, govora i misli ukazuje se u arhivistici. Krećemo se imaginarnim putem suplementacija prema kojem nas zapis vodi do stvaratelja. Na toj idealnoj postaji nećemo stati – stvaratelj

¹⁹ v. Derrida, Jacques. *Struktura, znak i igra u obradi ljudskih znanosti*. U: Beker, Miroslav. *Suvremene književne teorije*. Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 209.

²⁰ v. Derrida, isto, "Povijest metafizike, poput povijesti Zapada, povijest je tih metafora i metonimija (str 209)...Nemamo jezika- nemamo sintakse i nemamo rječnika koji je stran ovoj povijesti; ne možemo izustiti nikakav destruktivni stav koji već nije uletio u oblik, u logiku, i u implicitne norme onoga što želimo osporiti." (str. 210) Ali: "Naša rasprava nesvedivo pripada sistemu metafizičkih suprotnosti. Moguće ja najaviti raskid tih pripadnosti samo stanovitom organizacijom, nekim strateškim uređivanjem koje, unutar polja i svojih vlastitih moći, okrećući protiv njega i svoje vlastite strategeme, proizvodi snagu dislokacije koja se širi kroz čitav sistem, brazdujući ga u svim smjerovima i razgraničujući ga skroz na skroz.", Derrida, Jacques. *Snaga i značenje*. U: *Nova europska kritika*. Split, 1972., str. 148, 149.

²¹ Metafizički i slično izvedeni znanstveni pojmovi uključuju u sebe pojam prisutnosti koji je nastao u pokušajima da objasni stvarnost. "Mi o stvarnome razmišljamo kao o nečemu što je u bilo kojem danom trenutku prisutno stoga što se taj sadašnji trenutak čini ... apsolutom." Međutim, u nekim prilikama, kad na primjer želimo objasniti kretanje, jednostavna se danost trenutka raspada na trenutke prošlosti i budućnosti u kojima ono što se kreće zauzima različite položaje. Tako "da bi kretanje bilo prisutno, prisutnost mora biti" konstrukcija i posljedica razlika onoga što u danom trenu nije više ili još nije prisutno, u: Culler, Jonathan. *O dekonstrukciji*. Globus, Zagreb, 1991., str. 81. Prilike poput ove pokazuju deficit metafizike koja onda traži posrednike prema zamišljenoj prisutnosti.

²² v. Culler, J. *O dekonstrukciji*, str. 93. Ovdje ne mogu propustiti navesti vrlo razrađenu problemsku biografiju Norris, Christopher. *Derrida*. Harvard Uni. Press, Cambridge, Mass, 1987.

obavlja radnju koju mu je povjerio poredak ozakonjen entitetskim poimanjem zajednice prema svojim najvišim vrijednostima.²³ Dekonstrukcija otkriva da sukcesivnim udaljavanjem dolazimo do sve neodređenijih pojmovnih konstrukata. Stvaratelj je onaj po čijem se pretpostavljenom djelovanju organiziraju tekstovi i po čijem se redosljedu čuvaju zapisi. Nazivlje stvaratelja podsjetnik je na prošle ideje- vodilje koje bi se mogle sažeti u denotat "život": organ (organsko stvaranje), fizičko i korporativno tijelo. Sukladno tomu, postoji ideja životnoga ciklusa dokumenata po kojem je dokument živući dok je u posjedu stvaratelja, a prelaskom u arhiv on postaje "mrtvo" pismo. Život dokumenata kao primijenjena metafora života upućuje na stanovite oblike praktičnih postupaka. Luciana Duranti daje kratak prikaz tog konstrukta u svojoj knjizi *Arhivski zapisi*. U dvije sastavnice pojma "život dokumenta", aktivno i pasivno razdoblje, ušao je kriterij korisnika i podijelio pojam koji se temelji na opreci stvaratelj/zapis, na period uporabe od stvaratelja, period uporabe od zajednice i vrijeme između. Korisnik produbljuje jaz između djelatnosti i njezinih grafičkih ostataka, a daljnji je razvoj koncepta bio osmišljanje razina stvarateljeve odsutnosti. Duranti skreće pozornost na to da je životni ciklus, koliko god bio koristan za teoriju, ipak konstrukt, te upozorava na postupno napuštanje metafore života dokumenata u arhivistici. Prilikom osporavanja svojstva organičnosti, zbog implikacija vremenitosti zapisa izgrađene na poredbama sa životom, te negirajući tu vremenitost uopće, Duranti ipak spominje "rađanje" i "narav" dokumenata.²⁴ Metafora živoga stvaratelja prenesena je na dokumente, što rezultira time da oni ujedno nisu i jesu organični, te postaju statičnim tek nakon što se „porode”. Organske metafore ukazuju na nedostatke strukovnih kriterija pri određivanju predmeta arhivistike. Poimanje organskog i nedjeljivog života zapisa ne traži argumente, nego djeluje snagom retorike, a ta osnovna redukcija onda uzrokuje daljnje redukcije kod pravila za selekciju, sređivanje i čuvanje. Metafore života još se povlače arhivskom znanošću jer se iza svake svjesno upotrijebljene metafore nalazi bezrezervno preuzeta pretpostavka o stvaratelju. On i dalje fungira uz pomoć dokumenata koji ga amplificiraju nizanjem u fondove, a svaka je jedinica tako zamišljene cjeline stanovita prozopopeja jer *govori* o minulim vremenima. Zapis postaje time dokaz, ostatak i trag osobe ili tijela koje ga je proizvelo.

Moderni upravni interesi priskrbili su arhivima, retorički i eksplicitno, novu reputaciju zatvorenoga komemorativnog čuvara poredaka,²⁵ za razliku od prijašnjih institucija od kojih su se primarno zahtijevali spremni pravni materijali. Ideja arhiva kao čuvara poretka nastala je *prijevozom* ili birokratskom zamjenom esencijalističke za negativnu autentičnost zapisa. Zapis kao izjava o stvarateljevu prisustvu događaju zamjenjuje se realizacijom metafore, to jest izjednačavanjem zapisa s događajem u koji se ne smije naknadno intervenirati. Moderni arhivi imali su zadaću sačuvati događaj. Vjerodostojnost tog događaja–zapisa temeljila se na ponovljivosti administrativnih postupaka, što zapravo znači da zapisi nisu istovrsni zbog njihove "prave naravi", nego zbog konvencije koju je zahtijevao administrativni aparat. Tadašnji centralizirani

²³ Ovdje upućujem na zakonske tekstove (npr. Strategija nacionalne sigurnosti RH. NN 32, 28. 3. 2002., dio II. Vrijednosti i interesi) iz kojih se može uočiti da su vrijednosti nacionalnih zajednica ipak općenite političke vrijednosti, to jest apstraktne konstrukcije zajedničke većoj skupini nacija, op. A. R.

²⁴ "Zamisao o organičnosti podrazumijeva mijenu u vremenu, promjenu obilježja, razvitak; ona je temeljno suprotstavljena samoj naravi arhivskih dokumenata. Arhivski je dokument najpouzdanije i najnepatvorenije vrelo obavijesti, svjedočanstvo i dokaz ... upravo zato što je postojan entitet, bez gibanja i zaustavljanja, kakav god mu bio oblik i dob, on jedino iziskuje određenu vrstu rukovanja; takvu da zajamči očuvanje onih njegovih obilježja s kojima se i rodio.", u: Duranti, L. *Arhivski zapisi: teorija i praksa*. HDA, Zagreb, 2000., str. 54.

²⁵ Za sintagmu *arhivista kao čuvara* (grč. *fýlax*) može se reći da je postala *topos* u stručnoj literaturi.

poredak pretpostavljao je jedinstvo događaja koje se prelama kroz jednoobraznost dokumentacije. Međutim, takav pogled na arhive više ne zadovoljava potrebe suvremenoga pluralnog društva. Djelomično se služeći prijašnjim konceptima da bi opravdala svoje stajalište, djelomično postmodernim uvidima u njih da preduhitri kritiku, Heather MacNeil postupa slično kao Duranti.²⁶ Iako MacNeil prikazuje proizvoljnost modernih arhivističkih koncepata, u njezinom zaključku zapis ostaje mimezom događaja. MacNeil priznaje da je potreba za autentičnošću dokumenata idejna konstrukcija koja sadržava trag određenja istine kao vjerojatnosti, no potom pokušava autentičnost pragmatički utemeljiti u istini kao „primirju” (*truce*) i suglasnosti kao normalnoj osnovi društva. Time neriješeno pretpostavljanje istine zapisu pokazuje dodatnu razliku između MacNeiline pragmatične reakcije i dekonstrukcije arhiva: normalno i suglasno u društvu sužava izbor arhivabilnoga.

Pouzdanost modernih ustanova kao stvaratelja bila je heteronomno osigurana njihovom centraliziranom kontrolom, što je arhivistika tog vremena pokušala teorijski potkrijepiti. Konceptualne promjene stvaratelja utjecale su na shvaćanje onoga što bi proizveden zapis trebao biti, a ne na razumijevanje proizvodnje gradiva koje će biti primljeno u instituciju utemeljenu s tom svrhom. Na kraju krajeva, gradivo i pismo prvo su s čim se arhivist susreće u svom svakodnevnom radu, vremenski, prostorno i mentalno odvojenim od podrazumijevane prošlosti. Arhivska djelatnost u pojedinim pod-procesima nad zapremljenom pisanom građom realitet je koji navedeni teorijski konstrukti životnoga ciklusa pokušavaju objasniti. Stoga se postavlja pitanje što je ta osnovna građa koju prema određenim shvaćanjima zaprimamo, sređujemo i rabimo. Naravno da stvaratelj realno postoji *izvan* arhiva, no u arhivu je stvaratelj dostupan jedino preko građe. Tu više ne govorimo o realnom nego o uspostavljenom stvaratelju, što nije istovjetno. Budući da nam je građa ono prvotno iz čega izvodimo sve ostalo, može se konstatirati da mi tu građu interpretiramo. Sve što može interpretacijom dovesti do nečega drugog, iz bilo kojeg razloga nedostupnog, naziva se znakom.²⁷ Nije najvažnije zapitati se što je **znak u arhivu**, nego kakvi se znakovi mogu pronaći u arhivima te što će se promijeniti prihvaćanjem arhivskoga gradiva kao znaka? Odnos znaka i njegova referenta nije jedan naprama jedan, tj. znak ne stoji potpuno, već fragmentarno umjesto onoga čega je znak. To nije njegova manjkavost, jer se autorova namjera (ono što se "mislilo" u času upisivanja) djelomično otkriva recipijentu preko dovoljnog broja poznatih prijašnjih znakova i znakova u okolini te se pokazuje kao autorova posudba – nečega već prije predloženoga, usavršenog, promijenjenog. Kad bi znak bio posve izoliran, ne bi bio primjenjiv za autora, niti shvatljiv za interpreta. Kako se arhivistika dosad nosila sa znakovima? Nakon što bi dokument bio prenesen u arhiv, upisani su datumi i godine zadržali svoje identično značenje (pri klasifikaciji i nalaženju tekstova koji podupiru procese), kao da se kontekstualno ništa nije promijenilo. To je shvaćanje koje zaustavlja znak u novom okruženju kroz zaboravljeni mehanizam njegove uporabe. Čitava deiksa zapisa, nakon njihova izlučivanja u institucije, ovakvim

²⁶ MacNeil, Heather. *Trusting Records in a Postmodern World*. Arhivaria. The Journal of the Association of Canadian Archivists. No. 51, Spring 2001.

²⁷ "... znakovi različitih semiotičkih sustava nedvojbeno [se] međusobno razlikuju. Osim u jednom, u tom osnovnom inferencijalnom kosturu, tankom, ali čvrstom, otpornom na mnoge kritičke kiseline. Dovoljno je priznati da znak nije (samo) ono što stoji umjesto nečeg drugog: on je prije svega – i naglašeno – ono što stoji umjesto svojih mogućih interpretacija. *Znak je ono što može biti interpretirano.*", u: Eco, Umberto. *Znakovi, ribe i dugmeta: bilješke o semiotici, filozofiji i društvenim znanostima*. Zor. god. 2, br. 1, Zagreb 1996., str. 186.

čitanjem podupire nastavljenu ihnognomiku.²⁸ Arhivski znak može biti usporediv s tragom, ali ne na način na koji se to dosad činilo. Građa u arhivima može se tumačiti klasičnim modelom reprezentacije prema kojemu znak reprezentira nešto za subjekta, a on mu u tom procesu daje smisao. Klasičan model ne bi doveo nikakvu novinu u arhivistiku, osim možda novih definicijskih rasprava i novog brušenja pojmova struke. Prema tom modelu smisao je znaka jednom određen ili već dogovoren, ovisno o tome je li reprezentaciju utvrdio autor ili zajednica u ulozi subjekta. Skupljanje građe po smislu ostao bi interes prividno nastao društvenom suglasnošću, a zapravo nametnut isključenim stranama. U arhivima bi se još uvijek zadržao zahtjev da svaka interpretacija (sređivanje i uporaba) gradiva pokušava "pogoditi" ili otkriti ono što znak reprezentira prethodnom subjektu (stvaratelju). Drugi prijedlozi dolaze u Derridaovu i Peirceovu modelu znaka. Za Derridaa, smisao znaka koji dolazi iz međuodnosa oznaka (*marque*) promjenjiv je zbog utjecaja prijašnjih i novih primjena, a time se priznaje mogućnost upotrebe arhivskoga znaka u razne unaprijed nepredvidljive svrhe.²⁹ Prijedlog bi imao posljedice za vrednovanje kao odlučivanje o smislenom arhivskom gradivu. Početna ili *akvizicijska* interpretacija gradiva sastoji se od odluke o vrijednome gradivu i ne bi smjela posve zanemariti moguću smislenost budućih interpretacija od korisnika arhiva. Ne može se unaprijed odrediti da gradivo određene vrste i sadržaja neće biti nekome smisljeno, stoga se traži određena osjetljivost kod donošenja kriterija za selekciju. Sukladno tomu, postojanje određenih stvaratelja u arhivu može se shvatiti kao posljedica politike zaprimanja gradiva. Peirceov znak interpretira drugi znak u procesu semioze, a subjektova interpretacija ovisi o njihovu ko-tekstu (neposredan kontekst između znakova za razliku od konteksta okoline). Charles S. Peirce razradio je klasičnu reprezentaciju modelom semiotičkoga trokuta s tri znakovne instance: s objektom ili radnjom, njegovim *reprezentamenom* i *interpretantom* koji kao znak znaka nastavlja proces proizvodnje značenja.³⁰ Svaka je instanca dodatno podijeljena što osigurava dovoljno razvijen znanstveni aparat za opis različitih kulturnih pojava na koje nailazimo. Iako interpretanti imaju tendenciju nastaviti tvorbu novih značenja svakom novom okolnosti, ponekad se taj proces prisilno zaustavlja. Ovaj uvid može pomoći drugačije postaviti odnose gradiva i stvaratelja koji su, rekao bih, test održivosti arhivističke teorije na intelektualnom tržištu danas. Stvaratelj u arhivu, obuhvaćen Peirceovim modelom, samo je konačni interpretant nastao uobičajenim načinom rada arhivista. Nijedan semiotički model ne izlazi potpuno iz metafizike znaka, no neki od njih pružaju mogućnost operativnoga djelovanja koje polazi od samoga gradiva i po kojem stvaratelj prestaje biti vladarom značenja arhiva za neko društvo.

Arhivistički zapis ima dosta sličnosti s reducirano shvaćenim reprezentacijskim tragom, pa se tumači neimanentno, usmjereno samo na stvaratelja. Potreba cjelovitosti fondova, s druge strane, upućuje na zapis kao znak objašnjiv iz svog odnosa s drugim znakovima, na neprestane semiotičke peripetije i na stalnu reinterpretraciju stvaratelja. To je aporija koja destabilizira ono što je dugo smatrano neposrednim tragom do čovjeka, institucije, tijela, prisutnosti – zapis ne vodi izravno do njih jer je prošao različita označavanja u različitom dokumentacijskom kontekstu, pri različitim arhivskim i korisnikovim interpretacijama. Novost donosi shvaćanje dokumenta na čije značenje utječu ostale jedinice fonda, prošla pravila ortografije, genologije i ekonomije jezika,

²⁸ Dijelovi zapisa koji ukazuju na vrijeme i sudionike događaja, za pojam deikse v. Biti, Vladimir. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. MH, Zagreb 1997., str. 46-48.

²⁹ Frank, M. *Kazivo i nekazivo*. Naklada MD i CroatiaLibor, Zagreb 1994., str. 285.

³⁰ Vrlo jednostavan i pristupačan opis Peirceove semiotike može se naći u: Johansen, J. D.; Larsen, S. E. *Uvod u semiotiku*. CroatiaLibor, Zagreb 2000., str. 44-67.

specifična normativna kontrola nad dokumentom, društveni odnosi u trenutku produkcije, ali i naša odstupanja od navedenoga. Suvremenu arhivistiku promijenit će takva komplikacija, jer je u suprotnosti s pozitivističkim autorom ili stvarateljem koji određuje buduće značenje i živi kroz svoje *tekstualne* ostatke. Stvaratelji poznaju akumulacije građe koju proizvode u svojoj djelatnosti, a ne arhivske fondove kao kulturne artefakte. Suprotno, polazeći od zapisa možemo utvrditi stvaratelja kao jednu interpretaciju. Arhivski znak koji nešto označuje možemo interpretirati prema različitim potrebama, pa i prema potrebi spoznavanja povijesti i društvene uloge stvaratelja. Iz činjenice zapisa kao prve dostupne stvarnosti izvire stanoviti relativizam u primjeni prvobitne sintakse. Korisnik ponekad iziskuje drugačiji poredak i drugačije rukovanje starim podacima još postojeće uporabne vrijednosti. Mark A. Green, tumačeći nedoumice oko raznih promišljanja paradigme u arhivističkoj znanosti, dotaknuo je problem zapisa kao potencijalno bogatog označitelja. Autor smatra da je *model čuvanja zapisa (recordkeeping paradigm)* samo dio općega *modela arhiviranja (archival paradigm)* i da se griješi sužavajući struku na taj način.³¹ Preuskim pristupom zapis je učinjen nejedinstvenim: zapis kao dokaz povezan je s njegovim čuvanjem, a zapis kao sjećanje s modelom arhiviranja koji je stariji i obuhvaća poopćenu informativnu vrijednost. Zbog svoje bivalentnosti, koja uz memorijsku ionako uključuje i dokaznu vrijednost zapisa, Green smatra da se taj model može osuvremeniti. Uži model tipičan je za tehnološki poboljšanu administraciju; takav je pristup povezan s transakcijama kapitala, a njegove su istaknute zagovornice upravo Duranti i MacNeil. Ulazeći u njegovu tvrdnju, moglo bi se reći da prva autorica uvodi hibridnu teorijsku poziciju primjenom diplomatike na elektroničko gradivo (kako se sama izjašnjava u Predgovoru *Arhivskih zapisa*); diplomatika je pomoćna povijesna disciplina koja se pretežno bavi dokazivanjem već odigranoga pravnog ili povijesnog procesa. Njezina aplikacija na trenutno elektroničko poslovanje i upravljanje može samo skrenuti (nominalističku) raspravu o jedinicama arhivskoga gradiva. Koliko god bila prilagođena današnjem vremenu, diplomatska kategorija dokaza zadržava dio prijašnjega značenja koje se odnosilo na prošlu svršenu radnju. Komunikacijska je shema koju primjenjuje Duranti diplomatska i po njoj je zapis kulturno neizgrađen trag do stvaratelja. Uglavnom, vratimo se Greenovu komentaru, arhivi njihovom uskom redefinicijom zapisa umjesto kulturne preuzimaju evidencijsku misiju, čime se vrste arhivskih ustanova unificiraju i isključuju raznovrsni društveni akteri. Ako je svrha arhiva potpuno ispunjena u potpori pravnom sustavu, onda je *model čuvanja zapisa* dovoljan. Dokazujući da nije tako, Green čak na području spisovodstva nalazi potrebu velikih kompanija za razmjenom

³¹ U ovom članku Greenove paradigme prikazane su kao teorijski modeli, u skladu sa shvaćanjem znanstvenih paradigmi koje je predložio Thomas Kuhn. Za takvo prevođenje bio je ključan Greenov stav da model arhiviranja može obuhvatiti model čuvanja zapisa: "These two paradigms are not mutually exclusive; indeed, the argument of this essay is that the recordkeeping paradigm should be viewed as *one part of the archival paradigm*.", Green, Mark A. *The Power of Meaning: The Archival Mission in the Postmodern Age*. The American Archivist. Vol. 65, No. 1. The Society of American Archivists; Spring/Summer 2002., str. 43. Prema Kuhnu, postojeća i nadolazeća paradigma ne mogu se logički povezati, jer svaka nudi drugačije viđenje svijeta u kojem znanstvena zajednica djeluje. "U procesu asimilacije druga [paradigma] mora istisnuti prvu....Iako logička uključivost ostaje dopušteno stajalište o odnosu između teorija koje slijede jedna iza druge, ono je povijesno neprihvatljivo.", Kuhn, Thomas S. *Struktura znanstvenih revolucije*. Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 1999., str. 108 i 109. Kuhn je svoj stav ponovio naknadnom intervencijom u pojam paradigme kao disciplinarne matrice (v. Kuhn, isto, str. 191–196). Smatram da se trenutno može govoriti samo o novim teorijskim modelima na nižoj razini apstrakcije od paradigmatškog, zato što još nije ponuđena promjena paradigme koja bi sačuvala dio kompetencija arhivističke zajednice dovoljan za svakodnevno djelovanje (usp. Kuhn, isto, str. 178). Zbog iznimne složenosti postmodernoga pristupa, takvi arhivistički tekstovi pozivaju na dodatne razrade, op. A. R.

širih informacija od materijala, što jedino dokazuju poslovne aktivnosti. Modernistički zasnovan model čuvanja zapisa instrumentalizira arhive i neodvojiv je od tradicionalne autentičnosti i pozitivističkog ideala izvora. Treba napomenuti da gubitak pozitivističkog taloga ne bi lišio arhivsko gradivo istraživačkoga značaja, jer ono ostaje kao svaki kulturni znak i dalje potencijalnim izvorom interpretacija. Green predlaže osuvremenjivanje *modela arhiviranja* izmjenom misije arhiva iz memorijalne u kulturno-značajnu te prihvaćanjem širih konotacija zapisa.³²

Rasprava se proširuje udublјivanjem u zamisao da je fond znak na višoj razini od razine zapisa, a time se procesi proizvodnje i smisao čuvanja dokumenata pokazuju kao prvorazredna kulturološka potreba. Arhivski fond bio bi promatran s obzirom na pripadne sintaktičke *pod*-processe te svoj semantički i pragmatički aspekt. Sintaktika se odnosi na sastav i ustrojstvo složenih fondova, što nije nikad nevažan i bezazlen izbor koji mora biti pod svaku cijenu prepušten stvaratelju. Ovdje ulaze sve pripremljene radnje za pojedine zapise, njihovi genološki uvjeti i obrazne forme, sve konvencionalne posudbe u tijelima gdje nastaju, deponiranje u pismohranama organizacija, rad na sređivanju pristiglih zapisa u arhivske ustanove, njihovo kombiniranje u veće cjeline serije i fonda te ukratko, cijeli ciklus koji dovodi fond u postojeće stanje sređenosti. Težnja kojoj stremi suvremena arhivistika je učiniti nerastavljivim ono što je nazvano "životnim ciklusom" dokumenata. Međutim, razumijevanjem fonda kao znaka ta potreba homogenizacije ne dolazi nametnuta elektroničkom tehnologijom izvana jer je njegovo značenje obilježeno svim provedenim postupcima nad njime. Ono što je bitno u arhivističkoj djelatnosti kod sređivanja gradiva jesu autoreferencijalna objašnjenja arhitektonike fonda, motivacije ili konvencionalnosti postupaka u ustanovi u čijem su posjedu dokumenti bili te objašnjenja načela kojima je arhivist restrukturirao nekadašnju arhitektoniku ili na temelju kojih je od nje odstupio. Najgrublje rečeno, elementi arhivističkog opisa opravdavaju postojeću sintaksu, pa su obrazloženja takve vrste potrebna ne bi li ukazala korisnicima da su moguće druge interpretacije fonda. Semantika arhivskih znakova objašnjavala bi moguće konotacije iz tako strukturiranih zapisa u nekom fondu. Zapise u većoj mjeri (odozgo) denotira naslov, upravna povijest i povijest cjeline arhivskoga fonda. Naslovom se može prilično snažno utjecati na recepciju i interpretacije podataka, dok biografski podatci i neizbježne arhivističke intervencije konstruiraju povijesni jaz između korisnikove situacije i one koja se predstavlja kao neposredna. Budući da se pri tvorbi značenja zapisa podjednako radi o znaku, njegovu ko-tekstu i situaciji u kojoj se korisnik kao interpret nalazi, semantički su bogate razine opisa gradiva sam sadržaj i odabir istoga, njegove moguće dopune u drugom gradivu, navedena obavijesna pomagala, utvrđeni dopunski izvori i bibliografija. Razine arhivističkog opisa uvijek predlažu određenu interpretaciju građe, stoga se iziskuje veća osjetljivost arhivista, koja bi donijela pomak od očuvanja stvarateljeve interpretacije prema zaštiti mogućih interpretacija gradiva koje djelatnici posređuju korisnicima. Semantički aspekt fonda, moguća značenja koja proizlaze iz takvih složenih tvorbi ističu kulturnu funkciju arhiva u posredovanju građe korisnicima. Tom Nesmith, u članku o recentnim promjenama intelektualne i društvene uloge arhiva, zastupa tezu da je svako razumijevanje produkt posredovanja te da arhivisti moraju biti svjesni svog kognitivnog i kulturnog utjecaja. Ukoliko je to točno, mijenja se i povjerenje u neutralnost arhivista, dosad temeljeno na očuvanju prvobitnog reda zapisa. Nesmith spominje Derridaa i njegovu zamisao komunikacije kao procesa arhivizacije cjelokupnoga naslijeđa, jer je ljudska potreba za uporabom arhiva povezana s

³² "Ultimately, the archival mission is about meaning—perhaps a better short-hand term than »memory«.", Green, isto, str. 50.

pokušajima transcendiranja degradirane stvarnosti i potragom za idealitetom. Arhivizacija proizvodi opstanak onoga što smatramo prisutnošću i aktere koji skrbe za nju te formira zapise koji određuju što stvarnost za nas jest. "Ovo posredovanje stvarnosti zbiva se u međudjelovanju arhivista i šireg procesa arhivizacije. Njihova osobna iskustva i društvena pripadnost, profesionalne norme, *samorazumijevanje* i javni stav, oblikuju i oblikovani su vlastitim učešćem u ovom procesu. Dok selektivno interpretiraju svoja iskustva iz procesa, arhivisti pomažu dati oblik pomodnim kontekstima, što utječe na njihovo razumijevanje zapisane komunikacije, te pozicioniraju određene arhive za određene nadležnosti. Ova kontekstualizacija zapisa i uloga suptilno usmjeruje njihove načelne ciljeve i funkcije. Ona upravlja odabirom arhivskoga gradiva; određuje kako ga opisati ili predstaviti na razumljiv i pristupačan način ..."³³ Ako arhivisti sudjeluju u tvorbi konteksta, piše Nesmith, ako arhivska djelatnost proizvodi zapise i njihove međusobne odnose izdavanjem različitih pomagala, i ako oni utječu na interpretativne mogućnosti korisnika, onda baš i nisu *nevidljivi* kako se čini. U svom članku, a ujedno i prilogu dekonstrukciji stvaratelja, Nesmith predviđa sve veću zastupljenost arhivista u kulturi zbog presudne uloge u određivanju konteksta i interpretaciji gradiva. Svaka interpretacija pretpostavlja postojanje neke relativne cjeline. Arhivski opis ima elemenata interpretacije jer uključuje vrednovanje u području ustroja, tj. u odabiru i izlučivanju. Ako uzimamo cjelovitost fonda za polazište opisa, onda fond naprosto mora biti kulturni znak – istodobno nepotpun, jer se uvijek nalazi u nekom kontekstu, uspostavlja nekim interpretantom i promatra iz neke situacije. Fond kao znak interpretira se iz trenutne perspektive zbog zadovoljenja određenih potreba korisnika, što se također događa na razini odnosa arhiva i zajednica koje ih rabe. Značaj arhivskoga gradiva uspostavlja se suvremenim kulturnim zbivanjima, a očituje se u diskursu znanosti koji se nije prestao baviti arhivima nakon posljednje redakcije njihova pojmovnog određenja.

Danas se počinje odbacivati zamisao po kojem bi znak u arhivu bio prizivom života i djelovanja odsutnog stvaratelja u korist znaka koji se djelatno manifestira u kulturi neke sredine, regije i širih prostora. Recentne međunarodne preporuke i norme za arhivsku nomografiju i djelatnost, bez obzira na postojeću nomenklaturu (prisutnosti) i postupke u pismohranama, počinju shvaćati zapise i fondove na posve nove načine. U pragmatički opseg arhivskih tekstova ulaze sve podrazumijevane korisničke radnje na temelju iskoristivih informacija koje se u njima nalaze. Pragmatika institucionalno zaštićenoga i očuvanoga kompleksnoga znaka nije samo povezana sa znanstvenom funkcijom arhiva kao mjesta gdje se proučavaju stari spisi, nego i s najraznovrsnijim komercijalnim, nekomercijalnim, simboličkim i reprezentacijskim upotrebama fondova. Prema postmodernim teorijama, osobina fonda kao značenjskoga lanca dosad je smatrana irelevantnom. Ukratko, zapis kao znak mijenja poimanje stvaratelja i njemu konzekventna načela, dok fond kao znak mijenja shvaćanje arhivske djelatnosti nad gradivom te nudi novo viđenje uloge arhiva u društvu.

III. Arhivistika, politika, tehnologije

Zamisao J.-F. Lyotarda vjerojatno je manje uključena u arhivističke radove od ideja ostalih istaknutih postmodernih autora, a njegova je teorija nedosljednije povezana

³³ Nesmith, Tom. *Seeing Archives: Postmodernism and the Changing Intellectual Place of Archives*. The American Archivist. Vol. 65, No. 1. The Society of American Archivists; Spring/Summer 2002., str. 30 i 31, prijevod A. R.

s novonastalim arhivskim usmjerenjima. To je neobično zbog preklapanja današnjih tendencija arhivistike i njegova stava prema tehnologiji i problemu dostupnosti informacija, barem u očekivanim ishodima. Lyotard preuzima Wittgensteinov pojam jezične igre baveći se problemom legitimacije narativnog i znanstvenog znanja.³⁴ Narativno znanje karakteristično je za predmoderne oblike predaje, gdje subjekt svojim pripovijedanjem ozakonjuje društveni poredak, u koji ujedno i pokušava smjestiti svoje slušatelje. Znanstveno se znanje sastoji od razvijenih sustava dokazivanja i argumentiranja u modernim institucijama, gdje se narativno znanje nastojalo prevladati. Ipak, dogodila se njegova politička reafirmacija zbog potrebe ovjeravanja ovlasti novom subjektu nacije koji ne uspostavlja samo istinu o svojoj okolini, nego i donosi propise koji u njoj vrijede. Dakle, niti moderna znanost nije posve objektivna, jer je uključena u ispunjavanje određenih ideoloških potreba. Nastale su dvije velike priče legitimacije znanja u odnosu prema narodu ili naciji te državi – *emancipacijska* i *spekulativna metanaracija*. Prva, politička metanaracija proizašla je iz ideje Francuske revolucije i proglasila čovječanstvo subjektom znanja, tako da svaki narod daje legitimnost državi, a zauzvrat dobiva znanje različitim oblicima formalne naobrazbe. Jedino što je moglo nadilaziti znanje jest sloboda, a to je dalo prednost političkoj *preskriptivnoj* jezičnoj igri. Lyotard djelomično preuzima spoznaje iz filozofije jezika; preskriptivan iskaz propisuje i traži primjenu propisa u svojoj okolini, što može promijeniti stanje opisano *denotativnim* izrazom i na taj način relativizirati njegovu istinitost. Kako je istinitost bitno svojstvo pripisano denotativima, a u ovoj je skupini političkih jezičnih upotreba prednost dana preskriptivnom, onda je emancipacijska metanaracija već suprotstavljena jedinstvenom istinitom znanstvenom diskursu. Druga velika priča pripadala je filozofskoj sferi njemačkoga klasičnog idealizma. U spekulativnoj metanaraciji došlo je do daljnjeg sukoba raznih jezičnih igara zbog inzistiranja na istinitosti ili pravednosti prema propisima, dok je spekulativni duh proglašen subjektom znanosti što je čini prividno samodostatnom.³⁵ Osnovno protuslovlje ovih dviju velikih priča po kojima se znanje *samolegitimira* je činjenica da znanstveni diskurs koji opisuje i referira na stanja gubi svoj privilegiran status nadvladavanjem denotacija preskripcijama te ne može legitimirati ostale jezične igre niti održavati njihovo jedinstvo. Došlo je do defragmentacije znanosti na pojedina područja i do osporavanja velikih sustava klasičnog idealizma, možda najradikalnije oprimjerenih kod Hegela, gdje se forme umjetnosti i religije u svom progresivnom odnošenju spram sadržaja istine uzvisuju u posljednji triplum i završavaju u filozofiji duha. Nakon početaka rasipanja u filozofiji, slično se dogodilo u sveukupnom znanstvenom djelokrugu, koji se dodatno segmentirao uz prodor tehnologije uvjetovane općom *performativnošću* i postizanjem što povoljnijeg odnosa uloženog i proizvedenog (*input/output odnos*). Performativni izraz odnosi se na radnju, inicira je, ili je radnja sam po sebi, a u ovom je epistemološkom stadiju dominirao nad ostalim izrazima. Znanstvene, ideološke i druge jezične igre djeluju u analogijama sa strateškima igrama, međusobnim procjenama sudionika i povlačenjem "poteza". Stariji emancipacijski i idealistički strategemi nisu izašli iz uporabe, nego su promijenili svoj značaj i ulog preobrazbom politike i znanstveno-obrazovnog sustava. Pritom se konstituirala i izdvojila drugačija sprega istine, djelovanja i funkcionalno "modernije" moći kojom se tehnologija spojila sa znanošću u svrhu oplodnje kapitala i učinkovite uporabe socijalnih resursa. Što je zahtjev za performativnim u arhivima?

³⁴ "Legitimacija, to je proces kojim se jedan »zakonodavac« koji se bavi naučnim diskursom ovlašćuje da propiše navedene uslove (uglavnom uslove unutarnje konzistencije i eksperimentalne provere) da bi jedan iskaz postao deo tog diskursa i da bi ga mogla u razmatranje uzeti naučna zajednica.", u: Lyotard, Jean-François. *Postmoderno stanje*. Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad 1988., str. 17. V. također i str. 44, 45.

³⁵v. Lyotard, isto, str. 53–61.

Lyotard napominje: "budući da je »stvarnost« ono što pruža dokaze za naučnu argumentaciju i rezultate za propise i obećanja juridičke, etičke i političke prirode, treba ovladati i onim prvim i onim drugim ovladavajući »stvarnošću«, što omogućuju tehnike. Ako osnažujemo tehnike »osnažujemo« i stvarnost ...", što rezultira proporcionalnom ovisnošću učinka upotrijebljenog izraza u određenoj jezičnoj igri o količini i kvaliteti informacija.³⁶ Izgubivši sposobnost narativne *samolegitimacije*, znanje je postalo još više ovisno o društvenom sustavu i vanjskim kriterijima područnoga razvoja. Pragmatičnost i zamršena djelatna snaga informacije nesumnjivo su povezane s preinakama u shvaćanju uloge obrazovanja stručnjaka i populacije. U društvima gdje moć i kapital legitimiraju jezične igre, pokazuje se nekonzistentnost ugovora između države koju legitimizira nacija i nacije koju država obrazuje, dakle obrazovnoga kompleksa države – znanja – legitimacije u njemačkom klasičnom idealizmu. Djelomično u tom smislu, Lyotard objašnjava naredne obrazovne sustave u kontekstu internacionalizacije tržišta ideja i merkantilizacije znanja. To se dogodilo istodobno s procesom kojim je moć nadvladala nacionalne granice, rabila znanje kao taktičko sredstvo i, dobivši kapitalom *sveprožimajući* značaj, uspostavila nove načine legitimacije primjenom zahtjeva tehničkog učinka. Kapitalom se ne uvjerava, već kupuje, pa je potreba legitimacije ovdje samo uvjetna, s time da je kapitalistički sustav vrijednosti dodatno konfrontirao privatne i korporacijske interese prethodnim metanaracijama.³⁷ Međutim, treba istaknuti da uporabivost informacije nije taktika isključivo vezana uz socioekonomsko osnaživanje postojećih mehanizama kapitala, nego iskoristiv potencijal pri interpretaciji situacija, stvaranju mnogostrukih kompetencija i daljnjem odlučivanju danas. Arhivi su povezani s užim poimanjem tehnologije koja može učiniti arhivsku informaciju dostupnom većem broju korisnika, ali i s tehnologijom u širem smislu upravljanja institucijama. Postmodernizam odbacuje misao o predvidljivosti proizvedenoga (*output*), što je bila nužna pretpostavka *input/output* odnosa. Do sada su arhivi ograničavali svoje proizvodne procese na nekoliko ustaljenih kao što su zadovoljavanje korisnikovih potreba za administrativnom informacijom, objavljivanje izvora za manje znanstvene zajednice i reprezentiranje nacionalnih vrijednosti. Učinkovito, gotovo automatsko postizanje tih ciljeva bilo je osigurano primjerenim upravljanjem matičnim državnim arhivima. Takva tehnologija arhiva opsluživala je privilegirane potrebe modernoga društva jednolike birokracije, vjere u pozitivni znanstveni napredak i nacionalnu homogenost. Suvremeno društvo nadilazi ova ograničenja u takvoj mjeri da se arhivistika mora zapitati ne samo kakvu tehnologiju primijeniti, nego i kako interpretirati današnje archive. Legitimaciju kroz moć nadomješta legitimacija koju je Lyotard nazvao *paralogijskom*. Ona nije nekakva suprotnost logičkom zaključivanju, nego je proizvod rascjepkanoga znanstvenog sustava koji u nedostatku jedinstvenoga diskursa nudi istodobnost nepodudarnih opisnih *logija* okoline i društva. Paradigmom komunikacije i logikom kompenzacija, kapital stječe sve veću znakovnu vrijednost, što ga čini sličnijim elementima u semiotičkom nego u klasičnom ekonomskom procesu. Demonetizacija kapitala, od dijelom materijalnog artefakta do njegova čistoga nominalnog iznosa lišenoga opipljivosti papira, približava poslovno područje društvenosti znanstvenom području jer se ekonomske aktivnosti zbivaju na semiotički način kao i predmeti znanosti. Pitanje je

³⁶ v. Lyotard, isto, str. 77, 78.

³⁷ "Kapital je »velika moć indiferencije«. Ona ima moć zanemarivanja svih razlika. Na taj je način izgubljena sva heterogenost jezičnih igara ... Sve je, pak, podređeno jezičnom iskazu unutar igre po pravilima ekonomskih znanosti.", u: Krivak, Marijan. *Filozofijsko tematiziranje Postmoderne*. Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2000., str. 22. Za problem sukoba interesa u kapitalizmu s prosvjetiteljskom i idealističkom metanaracijom usp. isto, str. 26.

hoće li demonetizacija, uz uporabu raspoloživih tehnologija, oslabiti prevladavajuću legitimaciju preko moći i kapitala u korist većega broja ravnopravnih paralogija? Paralogijska legitimacija arhiva u kulturne institucije izvodi se iz različitih diskursa svih znanstvenih zajednica koje arhivsko gradivo rabe, iz komercijalne uporabe i visokoga političkog diskursa uprave, te iz svakodnevne politike ostalih društvenih zajednica. Budući da niti jedna instanca nema premoć pri određivanju što arhiv jest, svaka promjena u socijalnom kontekstu proširuje njegovo razumijevanje.

Zaostatak tih "velikih priča" u arhivistici predmet je zanimanja postmodernih teoretičara (je li tehnološko načelo performativnosti imalo dostatnu snagu za njihovo prevladavanje kao u ostalim područjima kasnije modernosti?). Pitanje je hoće li današnja tehnologija podržati uspostavu pariteta različitih interesa u arhivima, budući da je dostupnija nego prije i potencijalno djelatna za sve koji je znaju iskoristiti. Derivati modernih ideja nacije i sustavnoga znanja kroz sve dijelove "velikog državnog organizma" pravomoćno zaduženoga na nekom teritoriju za *stvaranje* identiteta i povijesti, sačuvani su u dva osnovna načela arhivističke znanosti. U raspravi o dekonstrukciji u prethodnom dijelu ovog članka dotaknuto je pitanje ovih arhivističkih nepobitnosti. Naravno, svaka znanost ima svoja načela, no ovdje se želi ukazati na nešto drugo. Kao dijelovi teorije, a teorije su po svom osnovnom određenju sustavna izlaganja, *provenijencija* i *prvobitni red* su prelaskom u nove sustave i načine razmišljanja postali rezidualni izrazi, odvojeni od ostalih deskripcija. Izrazima je nekritičkom primjenom preinačen značaj od teorijskoga polazišta do načela sposobnoga dopustiti ili diskreditirati svaki nastavak teoretiziranja u području arhivistike (što se protivi uobičajenoj pretpostavci da ti izrazi legitimiraju znanstvenost arhivističke znanosti). Prema Lyotardu, znanstvene jezike karakterizira najveći udio denotativnih izraza kojima opisuju svoje predmete, pa na temelju toga on zaključuje da se u uvjetima istodobnoga postojanja mnoštva spoznaja može uspostaviti snažnija legitimacija znanja od one preko performativnosti i moći. Ili, znanstveno znanje ne može dopustiti prevlast normativnih izraza nad deskripcijama a da ne izgubi svoj osnovni značaj i relativnu autonomiju. Princip paralogijske legitimacije dopušta istodobno postojanje različitih interpretacija arhiva i autonomnost arhivističke znanosti, jer dok različitim društvenim zajednicama arhivi različito znače, arhivistika ne gubi imanentnu jezičnu igru na području koje je nominalno odredila. Naravno, time se ne pretpostavlja da je jezična igra imuna na interdisciplinarnu utjecaje i kritiku, nego se druge jezične igre ne mogu više "tvrdo" preuzimati u nju a da arhivistika prividno ne poprimi tuđu teorijsku koherenciju i postane nešto drugo, recimo čista upravna disciplina ili arhivistička ideologija. Jedna je uže područje koje može kao takvo koristiti arhivistici, a druga jezična igra zaustavlja znanstvenu obradu podvrgavajući predmete svojim postulatima. Suvremene znanosti sastoje se od mnoštva međusobno osporivih ili snošljivih načela, k tome da je prevlast pojedinih prije situacijsko pravilo nego neki kognitivni domet. Ovim su člankom navedeni i arhivisti koji ipak uzimaju ta načela za teorijske konstrukcije izgrađene na nedosljednoj pretpostavci autoriteta i prisutnosti. Načela su znanstvene preskripcije u okruženju brojnijih denotacija, a u arhivistici dobivaju snagu heteronomnih propisa samim time što se nalaze u Etičkom kodeksu struke.³⁸ Znanost uvijek pretpostavlja neku istinu u koju želi zajednicu uvjeriti argumentacijom, opravdanim kognitivnim izvođenjem i snagom retorike. Argument ima složenije djelovanje od eksplicitnoga propisa jer se ne zasniva na prinudi niti apelu, nego kanonski djeluje prethodništvom spoznaja, ostavljajući više prostora za afirmativna ili

³⁸ Etički kodeks arhivista. HDA, Zagreb 1997., v. 2. točku teksta Kodeksa.

kritička diskurzivna upisivanja. Stručni kodeksi nalažu dopuštene načine odnosa prema radu osobama koje su uključene u radni proces, no ne bi trebali privilegirati stanovite načine rada proistekle iz prešućenih teorijskih pretpostavki. Propis utemeljen tvrdnjom o primatu stvaratelja nalaže postupanje u svakodnevnom radu po isključivo određenoj teoriji, što se onda opravdava konsenzusom znanstvene zajednice. Možda baš zbog takvih uvida Lyotard u arhivistici nije pretjerano citiran (osim kod možebitno "neetičnog" T. Cooka u člancima o postmodernoj arhivistici). Štoviše, Lyotard svaki konsenzus smatra *ne tako pravednim* nametanjem izvanjskih propisa različitim jezičnim igrama koje, uostalom, imaju vlastita pragmatična pravila.

Terry Cook ističe recentnu potrebu *samopropitivanja* arhivističke prakse zbog sociokulturnih čimbenika i redefinicija uloge arhiva, epistemoloških čimbenika koje donosi postmodernitet i tehnoloških čimbenika koji traže radikalno drugačije poglede na zapis. U tom smislu, "arhivistički teorijski diskurs skreće od proizvoda na proces, od strukture do funkcije, od arhiva na arhiviranje, od zapisa na kontekst zapisa, od prirodnog ostatka ili pasivnog nusprodukta administrativne aktivnosti do svjesno konstruirane i aktivno posredovane arhivalizacije socijalnog pamćenja".³⁹ Cook smatra da arhivisti mogu referirati svoju djelatnost prema načelima podrijetla i primarnoga reda, no "rezultati arhivističkih istraživanja koji se tiču ove tradicionalne jezgre su toliko različiti od pretpostavki koje su dominirale profesijom tijekom najvećeg dijela prošla dva stoljeća", te zaključuje "da se smjena paradigme svakako događa".⁴⁰ Zanimljivo je da arhiviste gleda kao prve postmoderniste u svojoj interpretativnoj praksi. Prema njemu postmodernitet nije zapreka arhivistici, ali će bitno reformirati određenja zapisa i autorstva, provenijencije prema shvaćanju procesa proizvodnje dokumenata i, najzad, određenja same znanosti. Cook ističe dva koraka koji nagovještaju smjenu arhivističke paradigme. Prva promjena nesrazmjerno je veća javna uloga arhiva koji se neće iscrpljivati u anamnestici usmjerenoj na stvaratelje, nego će se uzdizati do socijalne memorije različitih aktera i njihova "upisivanja" u povijest. Upravljanje kao proces koji uključuje javnost, za razliku od klasične uprave s manje građanskoga sudioništva, ima za posljedicu drugačije postupanje prilikom vrednovanja gradiva. Druga promjena dolazi s utjecajem elektroničkoga gradiva na definiciju zapisa uopće, pa Cook predviđa da će se arhivska djelatnost preusmjeriti od čuvanja po prvobitnom redu i originalnim klasifikacijama do čuvanja kroz očekivane migracije i emulacije elektroničkoga gradiva i pripadnoga *softwarea*. Tehnologija promotrena na ovaj način utječe na arhive, a čuvanje postaje povezano s funkcionalnom analizom proizvodnje i narednih kretanja zapisa (Cook izvodi ovaj zaključak interpretirajući O. Buccija koji podlogu teorije države u arhivistici zamjenjuje širom socijalnom teorijom). U radovima Terry Cooka prisutne su gotovo sve referentne točke postmodernoga diskursa, pa je prikladno privesti kraju ovaj kratak kompendij obrazloženjem njegove primjene suvremenih spoznaja na arhivističku teoriju i praksu. Koje se promijene u arhivistici očekuju potaknute stanjem sumnje prema velikim pričama, velikim idejama i njihovim implikacijama na postupke s dokumentima? Cook predlaže tri područja postmoderne arhivističke prakse: područje opisa, područje vrednovanja i područje odgovornosti za zaprimljeno gradivo.⁴¹ Drugačije smjernice za vrednovanje povezano

³⁹ Prijevod A. R., v. uvodni dio članka Cook, Terry. *Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts*. Skinuto s Interneta na URL: <http://www.mybestdocs.com/cook-t-postmod-p1-00.htm>, travanj 2003.

⁴⁰ v. bilješku br. 31, razlikovanje paradigme i teorijskoga modela.

⁴¹ "In light of all this changes, what postmodernism mean for practice for the archivist determined to operate in more expensive, inclusive, welcoming fashion in every archival activity? By way of

sa širenjem konteksta, od upravnoga do socijalno-upravljavajućega, morat će opravdati razloge eventualnog isključivanja malih socijalnih aktera, njihove marginalizacije i konačnoga zaborava. Model makrovrednovanja (*macro-appraisal*) i *funkcionalne analize* složene društvene uvjetovanosti zapisa uključuje komunikativne procedure između državne uprave, uloge i funkcija njome obuhvaćenih institucija i javnosti kroz vlastite nadzorne mehanizme; uz to nudi mjesto unutar arhivskih fondova "gubitnicima"⁴² i njihovim malim pripovijestima te naznačuje preinaku monumentalnih memorija u diskurzivne prostore otvorene interesno različitim društvenim grupama. One su i subjekti i korisnici arhivskih zapisa kao ostavštine ne samo odluka stvaratelja, već ujedno pretpostavaka, zapisivanja, objava, negacija i interpretacija tih odluka. Rad s elektroničkim gradivom pokazuje tu nezgotovljenost zapisa kao permanentne sociokulturne proizvodnje, kao nedovršenoga čina u lancu upisivanja i uvijek mogućih interpretacija. Cook dolazi do onoga što smatra pitanjem odgovornosti: do argumentiranja obrade pristiglih fondova, upućivanja na zapise koji nisu izlučeni od stvaratelja, te obrazloženja isključivanja učinjenih izborom stvaratelja čije se gradivo zaprima. Ukratko, Cook postavlja pitanje opravdanosti i bezazlenosti određenih kriterija pri vrednovanju onoga što jedino ostaje korisniku.⁴³ Arhivističko djelovanje ne može se temeljiti samo na rutini i povjerenju u dostatnost starih teorijskih rješenja: zbog sve većega društvenog učešća i veće uloge arhiva u društvu, ono mora biti promišljeno.

Složene odnose moći i znanosti uspostavljene nad sustavom modernih institucija, unutarne arhivističke opreke (naturaliziranoga stvaratelja / kulturnoga značenja fonda) i metanarativnost načela nasuprot kulturalno uvjetovanom potencijalu arhiva, moguće je preokrenuti u korist javnosti koja sve više ulazi u naše institucije. Naizgled paradoksalne, postmoderne postavke pokrenule su rasprave i proširile znanstveni obzor na dosad prešućeno, pretpostavljeno ili isključeno. Nema smisla uzeti promijene za nešto krajnje transgresivno, naprotiv, one su anticipirane kao posve logične, a ugrađene u rad akademija i sveučilišta postale su dijelom kategorijalnih aparata kojima još uvijek pokušavamo razumjeti svijet u kojem jesmo. Iako nema novoga sustava uporabivih kategorija, načina izražavanja, razmišljanja i društvenoga djelovanja koji se ne bi oslanjao na postojeće ... pomak je višestruk. Postmodernitet je sam po sebi pitanje koje se pokušava postaviti i razumjeti na raznim područjima ljudske djelatnosti, to je suočavanje s postignutim dostignućima ili velikim debaklima i njihovim posljedicama na današnje načine života. Kako je pojam postao metom kritike znanstvenika s tradicionalnijim stavom, koji proistječe iz povjerenja u njihovu kognitivnu navlastitost unutar sustava obrazovanja, ili pak onih koji pomoću kritičkog ovjerovljivanja kanoniziranih vrijednosti pronalaze drugačija rješenja, postmodernost se nizom rasprava uspostavila kao opravdani referentni okvir kojim se mogu obuhvatiti neki prije *nemislivi* fenomeni.

illustration, let me suggest three of many possible areas for postmodern archival practice: appraisal, description, and archival accountability. ", u: Cook, Terry. *Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives*. Arhivaria. The Journal of the Association of Canadian Archivists. No. 51, Spring 2001., str. 29. Sličnu problematiku donosi i ovaj članak u smislu problematike kriterija izabiranja, interpretacije arhivskog znaka te razumijevanja arhiva i arhivistike u suvremenom društvu, op. A. R.

⁴² "Macro-appraisal focuses on governance rather than the structures and functions of government per se. Governance emphasizes the dialogue and interaction of citizens and groups with the state as much as the state's own policies and procedures; ... searches for multiple narratives and hot spots of contested discourse between citizen and state, rather than accepting the official policy line; and deliberately seeks to give voice to the marginalized, to the »Other«, to losers as well as winners ...", v. isto, str. 30 i 31.

⁴³ v. Cook, isto, str. 34.

Arhivistički diskurs, uspostavljen unutar jednoga epistemološkog sustava sposobnoga podupirati prevladavajuće društvene strategeme, u izmijenjenim se okolnostima pokazuje dvojako. Ako čisto pravno poimamo moć, arhivistički se diskurs čini sredstvom zadiranja u njezino ustrojstvo *deklasificiranjem* fondova, kontrolom preko rokova čuvanja tajnosti, nametanjem obveze izlučivanja gradiva i participacijom građanstva u vršenju vlasti. To je točno, no ukaže li se na drugačiju logiku moći raspršene izvan granica moderne vlasti, nailazimo na postojanje različitih kulturnih i socijalnih interesa koji proizvode i rabe gradivo istih arhiva ili se njima služe u reprezentacijske svrhe. Misija stručnih organizacija poput Međunarodnoga arhivskog vijeća i politika nacionalnih arhiva imat će prilično težak zadatak reguliranja takvih snažnih interesa u korist javnosti. Zapostaviti to značilo bi svesti arhive na dio upravnog aparata, što bi bilo u proturječju s iskazima o otvorenoj upravi, demokratičnosti i kulturnom pluralizmu. Faktitivno proširenje moći ne dopušta jasne podjele na javni i zatvoreni tržišni interes, tako da bi nadilaženje čisto (u)pravne kodivizije dokumenata značilo intenzivniju brigu središnjih arhiva za produkciju uopće, čime se proširuju socijalna aktivnost arhivista i područje javne kontrole. Za potpunu realizaciju polivalentnosti arhivističkoga diskursa trebalo bi se ravnati prema novim okolnostima društvenih odnosa, pri čemu ti odnosi istodobno utječu na izmjenu predmeta arhivističkoga diskursa s obzirom na pojavu množvenog pošiljatelja kulturne zajednice. Retrospektivna slika društva nacionalnih velikana, uspostavljena historiografijom, bliža je juristički zamišljenom pošiljatelju, dok su u današnjim arhivima sve učestalija privatna istraživanja koja se naplaćuju. Istraživanja koja su inzistirala na nacionalnom oblikovanju prestaju biti privilegiranim jer se zanimanje za kontinuiranu povijest zamjenjuje onim za mnoštvo posebnih s individualnim ili kulturnim značenjem: istražuju se obitelji i rekonstruiraju rodoslovna stabla, kao i povijesti lokaliteta, neodređenih događaja i efemernosti. Popratna je pojava promjena uloge arhiva. Arhivistika je kao znanost razvila svoj kategorijalni aparat i metodologiju za učinkovit i što objektivniji postupak s dokumentom. Međutim, treba biti svjestan uvjetnosti pretpostavaka koje se nalaze iza metoda te činjenice da konteksti ne ostaju isti, a korisnik mijenja svoje potrebe, za razliku od pretpostavljenoga stvaratelja. To zahtijeva interpretativni angažman arhivista i promjenu ko-teksta fonda tamo gdje se to ocijeni potrebnim. Dekonstrukcija arhiva logični je nastavak njihova epistemološkog utemeljenja, pokušaj čitanja retorike iz znanstvenih principa koji su se u međuvremenu zaboravili, prepoznavanje metaforike osnovnih definicija dokumenta i zapisa. Takav je konstrukt životni ciklus dokumenta, u radu s tekstovima neraskidivo vezan s metaforama života i evociranom prisutnošću stvaratelja. Dokument, esencijalistički određen autorskom instancom, promatra se kao ostatak djelatnosti i života stvaratelja, zbog čega se svodi na dokaz ili trag. Premetanjem opreke pokušavamo se suočiti s pronađenim zapisom i on postaje znakom. Doduše, time nismo nipošto napustili *metafiziku prisutnosti*,⁴⁴ no proširili smo naše razumijevanje tekstova pohranjenih u kulturu zajednice te zapravo osuvremenili arhivski model i ponudili arhivistu jednu vrlo aktivnu društvenu ulogu. Fondovi se počinju semiotički analizirati i interpretirati s obzirom na njihov karakter relativno cjelovitoga kulturnog artefakta. Koliko god arhivistička načela bila sigurnim polazištem za jedan oblik interpretativne djelatnosti oslonjene na stvaratelja, ona bi trebala postati podložna kritičkoj primjeni te se svakom

⁴⁴ "Jer oznaka »znak« uvijek se shvaćala i odredila, u tom smislu, kao znak nečega, tj. da se označitelj odnosi na označeno, da je označitelj različit od označenog. Ako čovjek izbriše radikalnu razliku između označitelja i označenoga, treba napustiti riječ označitelj kao metafizički pojam.", u: Derrida, Jacques. *Struktura, znak i igra u obradi ljudskih znanosti*. U: Beker, Miroslav. *Suvremene književne teorije*. Matica hrvatska, Zagreb 1999., str. 210, 211.

revizijom fonda, svakim novim čitanjem napustiti ili potvrditi. Prema obrazloženom postupku za obradu fonda iz ISAD(G)-a, načela bi mogla biti striktno primijenjena pri strukturiranju cjelina iz stanja nesređenosti, no međutim, ako se uspostavi da praktična potreba zahtijeva drugačiji redoslijed, on ne bi trebao biti kategorički odbijen propisom iz Kodeksa. Neki novi načini uporabe zapisa proizlaze iz novih tehnologija. Tehnologija se asocijativno vezuje uz pozitivne ili zastrašujuće vizije bliske budućnosti, a za Lyotarda je ona ponajprije potencijal iskoristiv u svrhe stvaranja kompetentne kritične mase socijalnih sudionika. Komunikabilnost i produkcija elektroničkih zapisa nisu potpuno tehnološke činjenice. Pravo na informaciju, pravo na potez – neizostavni su dijelovi postmodernih teorija isto kao i arhivistike. U vrijeme otvaranja arhiva i uspostave drugačije politike odnošenja prema dokumentima, arhivistika ne bi smjela eludirati postmodernistička pitanja ni izbjegavati suvremenu problematiku.

Dopustite mi za kraj jednu uvjetnu usporedbu, koliko god to nepopularno bilo. Arhivistička je situacija slična onoj u filozofiji prije postmoderne prepiske i reakcija koje je ona pokrenula. Učiniti temeljna načela i pretpostavke na koje se stručnjaci oslanjaju u svom svakodnevnom radu vidljivijima, nije pretjerano zahvalan posao i nailazi na otpor. Takva su nastojanja znanstvene zajednice posve legitimna, no unatoč bojazni nemojmo zaboraviti da se i dalje filozofira, pa se tako neće prestati ni arhivirati. Ako je dano drugačije mišljenje, ako se kritički pristupa u pokušaju afirmacije nekoga znanja, to ne mora nužno biti izraz destrukcije stečenog. Prema Derridau, ona naprosto nije moguća.

Summary

POSTMODERN ARCHIVAL SCIENCE: INTRODUCTORY QUESTIONS

The basic intention of this article is to show relations between postmodern thought and archival science, through its theoretical presumptions and practical inurements. In concordance with the formulations of impossible introduction (in Curtius sense) used in many texts before, it is hard to epitomize a great number of paradigmatic courses in current *Theory*, especially in the text which is in a pursuit of recent theoretical implications on today's archives as important scientific and social institutions. First of all, article gathers information about postmodernism which leads us to dissimilar comprehensions of the term and further various outlines. After a short review of some ideas from different aspects, this paper raises a question about connections among postmodernism, modernism, tradition and contemporarity according to its cultural establishment and possible political uses of technology. For the purpose of that three relevant authors (and three approaches to our hereditary traint for knowledge, tradition and technology) have been consulted in order to describe function of archival scientific discourse, proceedings with archival items according to some metaphorical concepts that lie beneath scientific methods and problem of legitimation of science. Can it be achieved through the influence of technology or is it that the same technology is a part of a broad *cultural* sphere? Foucault informed scientists about them being dependent on power and its own strategies in which scientific discourse is polyvalent tactics. The thought of the archives as a part of the government and transgressive places at the same time can be widened according to Foucault's ideas of complex social strategies and archival notions of a new kind of governance. Considering relations between archives, its discourse and power, it is obvious that the main tasks of archival science have changed: historical research is no longer the only goal and the concept of

history itself has altered. Structures that enable scientific knowledge are contradictive according to Derrida. In the center of structure often lies the external idea which operates traditional devices and rhetoric. The deconstruction of these instruments enables us to focus on the other part of binary opposition between records creator and records. Nevertheless, we are working with texts, with records which were considered as mere supplements. It would not be exaggerated to say that archives are multicultural destination points... if so, their objects must be cultural signs and that implies some new approaches in records analysis and interpretation. What kind of the semiotic model of a sign can be applied on archives and what can be achieved by using this approach? The shifts from the classical representational sign toward derridian marque and Peirce's interpretant have consequences on appraisal and relationship between record and creator. These two issues are related with archival practice. What happens with social role of the archivists when they become interprets of cultural legacy? Lyotard searched for new legitimating principles of scientific discourses in the time distrustful of great narrations such as emancipation and progress. Instead of legitimating through performance, he suggested real co-existence of many scientific world descriptions. This assumed at least two consequences: technology can affect archives only as a part of a wider political condition and, second, no other external ethical, political or any language can legitimate archival science as its own discourse can. This can provide an undoubtful autonomy for archival practice. Paralogical legitimation of the archives as cultural institutions of different communities can be achieved only in social context what actualizes broader understanding of archives. Postmodernism can juxtapose autonomy of archival science with plurality of interpretations of archives. The purpose of this article is to ask certain questions and initiate some new approaches not just because there is a bad time for solid solutions, but because the only possible way to establish *Archive* as an institution of today can be found through discussion.

Key words: *postmodern theory, cultural archive, archives and power, deconstruction of creator, archival sign, legitimation of archival science, archival policy*